

Rapport 2011:5

Fjärrvärme i Östra Tommarp

Arkeologisk förundersökning år 2010

Lars Jönsson

**sydsvensk
arkeologi**

Rapport 2011:5

Fjärrvärme i Östra Tommarp

Arkeologisk förundersökning år 2010

Lars Jönsson

Fornlämningsnr: 25
Östra Tommarp 149:1 m fl
Östra Tommarps socken
Simrishamns kommun
Skåne län

Sydsvensk Arkeologi AB

Kristianstad

Box 134

291 22 Kristianstad

Telefon (Regionmuseets växel): 044-13 58 00

Malmö

Box 406

20124 Malmö

www.sydsvenskarkeologi.se

© 2011 Sydsvensk Arkeologi AB

Rapport 2011:5

Omslag: En medeltida väg strax utanför den nordöstra delen av staden Tommarp

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, Gävle.

Innehåll	
Sammanfattning	5
Inledning	7
Syfte och metod	7
Läge och topografi	8
Kungalevet Tommarp	9
Klostret i staden	10
Ett kloster på uppgång – de första 150 åren	10
Ett kloster på nedgång – tiden fram till reformationen	11
S:t Jörgens spetälskehospital utanför staden	12
Medeltida förbindelser mellan Osby och Tommarp	12
Stadens olika ansikten – tiden ca 1200–1500	13
Järnhantering	13
Bebyggelse och andra lämningar	14
S:t Knutsgillet	14
Rådsstaden	14
Marknader	15
Stadens förvandling till by	15
Tidigare undersökningar i Tommarp	16
Undersökningsresultat	19
Etapp 1 – Skånefrö till Väg 11 (SA 100080)	20
Anläggningsbeskrivningar	20
Andra arkeologiska observationer	27
Etapp 2 – Väg 11 till Tommarps kyrka (SA 100081)	28
Metodik och upplägg	30
Kyrkogården och S:t Knuts plats	31
Bygatan	32
Församlingshemmet	33
Söder om väg 11, öster om byn	39
Utvärdering	46
Referenser	48
Administrativa uppgifter etapp 1	49
Administrativa uppgifter etapp 2	50
Bilaga 1: fyndlistor	51
Bilaga 2: bilder	52

Figur 1. Skånekarta med Östra Tommarp i sydöstra Skåne

Figur 2. Sydöstra Skåne (Österlen) med de tre häraderna och byarna. Tommarp är särskilt markerat.

Sammanfattning

Östra Tommarp ligger i sydöstra Skåne, 8 km väster om Simrishamn. Den södra delen av samhället, dvs den gamla kyrkbyn, utgör även platsen för staden Tumathorp och byn Tommarp såsom den återspeglas i lantmäterikartan från 1795.

Med anledning av nedläggande av fjärrvärmeledningar i Östra Tommarp genomförde Sydsvensk Arkeologi AB en arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning. Denna utfördes i två etapper, där etapp 1 utgjordes av sträckan från Skånefrö till riksväg 11, medan etapp 2 utgjordes av sträckan från riksväg 11 till församlingshemmet och kyrkan. Schaktningen utfördes delvis inom området för den medeltida staden Tommarp (RAÄ 25).

Schaktet i etapp 1 sträckte sig i närmast sydost-nordvästlig riktning, från en kopplingsbrunn mitt emot företaget Skånefrö till riksväg 11. Sammanlagt var schaktet ca 171 meter långt. I schaktet observerades 15 st arkeologiska objekt (anläggningar), fördelade på fyra diken, fyra stolphål, tre gropar, två stenläggningar (varav en förmodad väg), en ränna och en brunn. En del av dessa arkeologiska objekt kan dateras till tidig- och högmedeltid. Dessutom gjordes arkeologiska observationer i den norra delen av schaktet som sannolikt kan knytas till den historiskt kända gård nr 1, samt ett gatehus (nr 3) (enligt lantmäterikartan 1795). Dessa lämningar utgörs av kulturlager, ett eventuellt golvlager och eventuella syllstenar.

Schaktet som grävdes i samband med den andra etappen sträckte sig från riksväg 11 till kyrkan i Östra Tommarp. Merparten av schaktet löpte i nord-sydlig riktning, omedelbart öster om den nuvarande bebyggelsen i byn. I det sydöstra hörnet av företaget Intermecatots tomtgräns vek schaktet tvärt av mot väster. Från nämnda tomtgräns sträckte sig schaktet därefter i öst-västlig riktning, över Bygatan och fram till kyrkan. Sammanlagt var schaktet ca 395 meter långt.

På ömse sidor av den södra kyrkogårdsmuren grävdes två relativt stora, och djupa, schakt. I botten av schakten framkom ett kulturlager med oklar funktion och datering. I övrigt gjordes inga arkeologiska observationer i schaktet inne på kyrkogården. Vid schaktningen genom Bygatan, sydost om kyrkan, påträffades på ca en meters djup ett antal större stenar med kalkbruk på. Några av stenarna föreföll att ligga på ursprunglig plats. Hur stenarna skall tolkas är oklart, men de kan utgöra grunden till en byggnad.

I församlingshemmets trädgård, öster om Bygatan, framkom bebyggelse lämningar i form av grundstenar, syllstensrader,

golvrester och en stenläggning. Tyvärr framkom inget fyndmaterial som kontextuellt kan knytas till bebyggelselämningarna. De fynd som påträffades fanns framför allt i den ovanliggande matjorden. Hur relationen varit mellan de olika bebyggelselämningarna i församlingshemmets trädgård är således oklart då någon stringent dokumentation och utgrävning av lämningarna inte medgavs inom ramen för schaktningsövervakningen.. Man kan åtminstone konstatera att lämningarna i området för församlingshemmet härrör från ett flertal bebyggelsefaser, sannolikt även medeltida. Såsom det framgår av lantmäterikartan från 1795 berörde schaktet i församlingshemmets trädgård inga på kartan markerade byggnader. Schaktet var placerat på den södra delen av gårdstomten till gård nr. 11 i Tommarp. Detta kan tyda på att bebyggelselämningarna är äldre än den år 1795 upprättade kartan.

Även i schaktet söder om riksväg 11 framkom arkeologiska lämningar. I ett tvärschakt mot väster, ca 30 meter söder om vägen, påträffades två gropar från tidig- och högmedeltid. I anslutning till groparna fanns även ett par diken och en brunn som sannolikt är tidigmoderna.

Omkring 160 meter från väg 11, precis där långschaktet tvärt svängde mot väster, fanns en brunn. Vid en okulär besiktningen av brunnen kunde det konstateras att den föreföll ”ålderdomlig. I schaktets sträckning in mot byn konstaterades även ett par stolphål och två gropar. Varken brunnen, groparna eller stolphålen undersöktes.

Strax öster om församlingshemmets trädgård framkom slutligen ett ganska omfattande kulturlager. Vid schaktningen av lagret konstaterades två koncentrationer av bränd lera som sträckte sig ut i schaktet från den södra respektive norra schaktkanten. I samband med dokumentationen av den södra sektionen av kulturlagret konstaterades att det överst fanns två lerlager, som kan tolkas som lämningar efter lergolv. Under den östra delen av lerlagret fanns ett lager av bränd lera, som låg på ett kulturlager. De nämnda lagren är sannolikt lämningar efter en huskonstruktion i åtminstone två faser. Den yngsta fasen utgörs av ett lergolv, medan den äldsta fasen utgörs av två ugnskonstruktioner. Under huset fanns ett äldre kulturlager, vilket sannolikt är från stadens allra äldsta skede,. Mycket tyder på att huset är medeltida, där det nedre kulturlagret eventuellt är tidigmedeltida, dvs. 1000–1100-tal (eller äldre). Sannolikt tillhör huset en bebyggelse som legat i den östra utkanten av staden, möjligtvis längst in på en av stadstomterna.

Inledning

Med anledning av nedläggande av fjärrvärmeledningar i Östra Tommarp genomförde Sydsvensk Arkeologi AB en arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning. Denna utfördes på uppdrag av Länsstyrelsen i Skåne län i två etapper. Den första etappen utfördes norr om Riksväg 11 (Länsstyrelsens dnr. 431-11438-10), medan den andra etappen utfördes söder om Riksväg 11 och fram till Östra Tommarps kyrka (Länsstyrelsens dnr. 431-11714). Den första etappen bekostades av JHL, medan den andra etappen bekostades av Hammenhögs-Stiby kyrkliga samfällighet. Schaktningsarbetet utfördes av JA Markentreprenad AB.

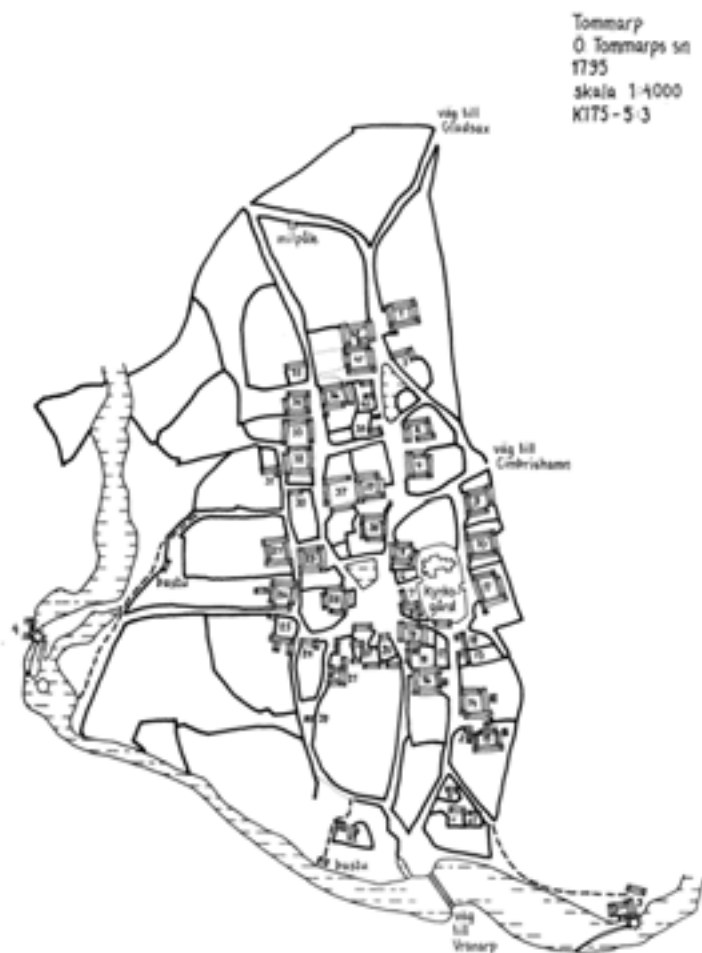
Schaktningen utfördes delvis inom området för den medeltida staden Tommarp (Tumathorp), registrerat som fornlämning nr 25 i Östra Tommarp socken. Inom området finns medeltida och tidigmoderna lämningar i form av bebyggelserester, kulturlager och fynd. Schaktningen berörde den nordöstra och östra delen av fornlämning nr 25, samt den östra delen av kyrkogården.

I rapporten redovisas båda ärendena, såväl etappen norr om riksväg 11 (SA 100080), som etappen söder om vägen (SA 100081), eftersom båda ärendena ingår i samma fjärrvärmeprojekt.

Syfte och metod

Eftersom den arkeologiska förundersökningen skedde i form av en övervakning av markarbetena hade inga direkta vetenskapliga frågeställningar formulerats inför undersökningen. Men då stora delar av schakten ämnade att grävas omedelbart nordost och öster om den registrerade fornlämningen, dvs. den medeltida staden Tommarp, var det oerhört viktigt att få information om arkeologiska lämningar kunde iakttagas utanför den registrerade fornlämningens begränsning. Det var även betydelsefullt att få kunskap om de arkeologiska lämningarnas bevarandegrad, karaktär, utbredning och datering.

Vid grävningen av fjärrvärmeschakten användes en, ibland t.o.m. två, traktorgrävare med släntskopa. I samband med schaktningen för etapp 1, norr om riksväg 11, var exploitören t.o.m. så tillmötesgående att schaktningen skedde i två omgångar. Vid den första schaktningen grävdes enbart matjorden bort så att de arkeologiska objekten blottades i plan. När den arkeologiska dokumentationen var klar grävdes schaktet ned till den nivå där fjärrvärmeledningarna skulle placeras. Detta var dock ett tillvägagångssätt som var relativt tids- och kostnadskrävande för exploitören, så i samband med etapp 2 grävdes schakten direkt ned till den nivå som exploitören behövde.

Figur 3. Lantmäterikarta från 1795 över Tommarp. Upprättad av Elisabeth Essen, RAÄ UV Stockholm.

Läge och topografi

Östra Tommarp är beläget i sydöstra Skåne, i Östra Tommarps socken, Järrestad härad, 8 km väster om Simrishamn. Orten är belägen i ett bördigt jordbruksdistrikt invid en krök av Tommarpsån. Området karakteriseras av ren slättbygd, där endast åns dalgång bryter det annars flacka landskapet. Östra Tommarp är idag ett vanligt samhälle, där två bebyggelseområden kan urskiljas; den gamla kyrkbyn och stationssamhället, vilket uppkom i samband med dragningen av järnvägssträckan Tomelilla - Simrishamn 1882 (Gustavsson u.å). Den södra delen av samhället, dvs den gamla kyrkbyn, utgör även platsen för staden Tumathorp och byn Tommarp såsom den återspeglas i lantmäterikartan från 1795.

Historik

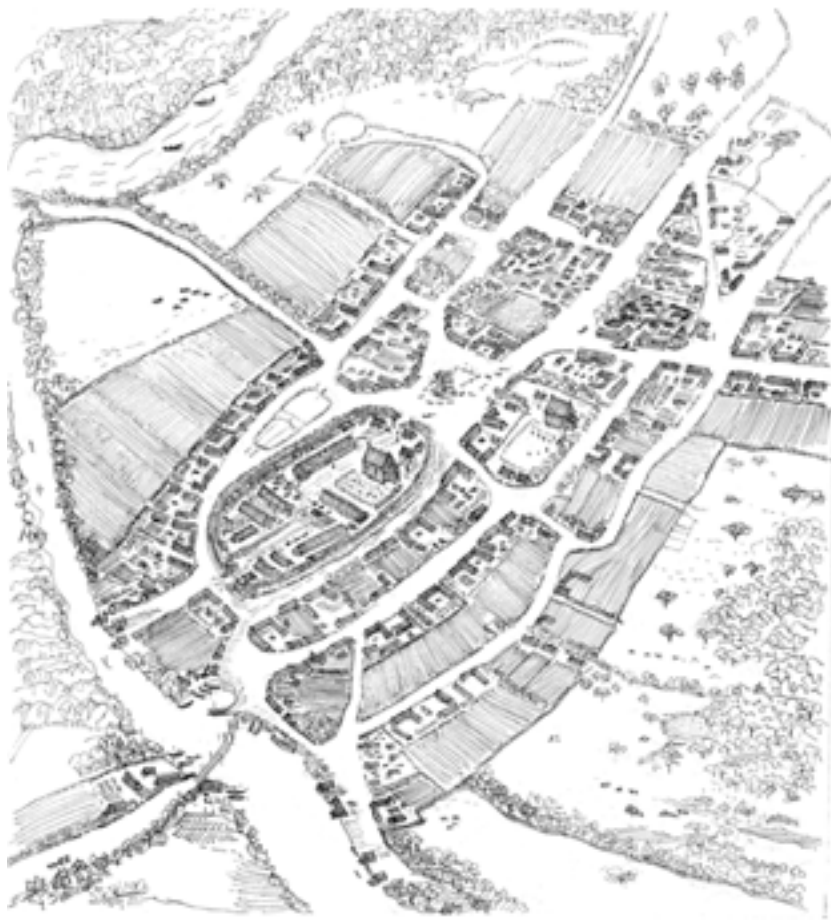
Kungalevet Tommarp

Invid en krök av Tommarpsån, 8 kilometer från kusten, etablerade den danske kungen Sven Estridsen vid mitten av 1000-talet en kungsgård, och platsen fick därmed betydelse som kunglig centralort, ett *kungalev*. Staden Tumathorp uppkommer således på kungligt initiativ, kanske i samband med den danske kungens expansionsintressen österut (Brorsson & Jönsson 2005, s. 65; Jönsson 2006, s. 29). På orten anlades på redan utlagda tomter en omfattande bebyggelse i form av både långhus och grophus. Både kulturlager och fynd från de arkeologiska undersökningarna i Tommarp visar att den äldsta bebyggelsen har haft en ganska jämn spridning på platsen. Detta tyder på att i princip hela det medeltida stadsområdet togs i anspråk relativt omgående, sannolikt under perioden ca 1050–1150 (Redin 1972, s. 68ff.; Jönsson 2006, s. 29; Jönsson 2010, s. 52ff.). Detta bekräftas t.ex. av de arkeologiska undersökningarna under 1990-talet, då både kulturlager och fynd från 1000–1100-talen framkom på området ned mot ån (Jönsson 2001, s. 157f.)

På kungsgården har det sannolikt funnits ett myntverk, något som fyndet av tre mynt med Tumathorp präglade på antyder. Mynten är slagna under tre danska kungar: Sven Estridsen (1047-1074), Harald Hein (1074-1080) och Knut den helige (1080-1086) (Jönsson 2010, s. 54).

I kung Valdemar den stores privilegiebrev till klostret år 1161 nämns en donation av fem kvarnar i Tommarpsån (Wallin 1955-1962, s. 163ff). Under tidig medeltid hade kvarnarna en viktig roll för städerna, där kvarnarna tillsammans med kvarnmonopol över ett område kunde vara en betydelsefull faktor för stadens inre utveckling (Thun 1967, s. 50ff).

Från slutet av 900-talet till ca 1200 anses städerna i det dåtida Danmark fungerat som viktiga förvaltningsorter för den framväxande kungamakten. För Skånes del rör det sig om Lund, Lomma, Helsingborg och Tumathorp (Anglert 1995 s. 47). De benämns även som kungalev i kung Valdemars Jordebog från 1230-talet. Kungalev utgörs i sin tur av egendomar som tillhör det kungliga ämbetet, och de har tolkats som kronans kungsgårdar eller förvaltningsgårdar med tillhörande egendomar och rättigheter. De anses ha utgjort den grundläggande enheten i den kungliga maktapparaten (Andrén 1983, s. 34ff; Anglert 1995, s. 43f; Carelli 2001, s. 221ff; Thomasson 1998, s. 86f).

Figur 4. Rekonstruktion av Tumathorp vid 1100-talets början. Centralt i orten låg kungsgården. Norr om denna låg torget och sockenkyrkan. I övrigt dominerades bebyggelsen av långhus och ett stort antal grophus. Illustration: Hans Ekerow.

Det finns en händelse i Heimskringla (Magnussönernas saga) som understryker att Tumathorp hade en viss betydelse under 1100-talet. Omkring 1120 företar den norske kungen *Sigurd Jorsalafar* ett härtåg in i Östersjön. Det nämns att kungen plundrade ett ”*thorp*” som hette Tumathorp inte långt från Lund, på vägen till Kalmar (Sturluson 1993 s. 208; Jönsson 2010, s. 33f). Historieprofessor Dick Harrison kallar händelsen för ett ”österlenskt korståg” (Harrison 2005).

Klostret i staden

Ett kloster på uppgång – de första 150 åren

Omkring år 1155, sker en radikal förändring på platsen för kungsgården. Då grundas premonstratenserklostret, troligen på initiativ av ärkebiskop Eskil. År 1161 utfärdar Valdemar I ett privilegiebrev för klostret, varvid han tillför detta två kyrkor i staden och fem kvarnar i ån (Wallin 1955-1962:163ff). Härav framgår att det materiella underlaget för klostret i huvudsak är av kungligt ursprung. Instiftandet av klostret i Tommarp kan ha inneburit en kunglig reträtt från en politik, som under tidig medeltid skapat kungliga centra av administrativ art i områden där

kungen hade behov av att stärka sin makt. Men kungamakten avstår sannolikt inte från hela sitt administrativa centrum, eftersom Tommarp omnämns som kungalev i kung Valdemars Jordebog från 1230-talet (Jönsson 2006, s. 42ff; Jönsson 2010, s. 106f).

Det som bröderna först började bygga var klosterkyrkan och kapitelsalen. Mycket tyder på att klostret har byggts enligt den ideala klosterplanen, dvs. som en fyrkantig, slutna anläggning. Utanför den stängda anläggningen låg köksträdgården, fruktträdgården, verkstäder, stallbyggnader, gästhärbärge, bryggeri och andra byggnader för praktiska ändamål (Jönsson 2010, s. 65f). Genom annekteringar av de två kyrkorna i Tommarp, S:t Nicolai i Simrishamn samt de tre sockenkyrkorna i Järrestad, Gladsax och Vallby lade ärkebiskop Eskil sedan grunden till klostrets ekonomiska välstånd (Jönsson 2006, s. 45; Jönsson 2010, s. 66).

I klostrets urkunder nämns även ett antal altare i klosterkyrkan, vilka genom sin mångfald och sina lägen bekräftar att det funnits ett tvärskepp med östkapell. Före år 1443 var endast klosterkyrkan belagd i urkunderna, men i ett dokument från detta år omnämns refektoriet (matsalen), dormitoriet (sovsalen), de enskilda munkcellerna, fängelset samt kapitelsalen (Jönsson 2010, s. 68).

Under hela medeltiden var klostret en viktig maktfaktor genom sitt stora innehav av gårdar och jordar i och omkring Tumathorp. Till klostret strömmade även in många gåvor i form av jord och pengar, i utbyte skulle prästmunkarna läsa själamässor för de döda (Jönsson 2006, s. 48f).

Ett kloster på nedgång – tiden fram till reformationen

Den händelse som lade grunden till klostrets svårigheter under den senare delen av medeltiden var den brand som drabbade klostret runt år 1300. Brandens ekonomiska konsekvenser för klostret nämns ett flertal gånger i de skriftliga källorna under 1300- och 1400-talen.

Men det var inte enbart brandkatastrofer och byggnadsarbeten som låg bakom de dåliga ekonomiska förhållandena för klostret under den senare delen av medeltiden. Efterhand tar godstransaktioner och godsstrider ett allt större utrymme för klosterbröderna, vilket innebar att de första århundradenas entusiasm och stränga klosterliv förvandlades till ett andligt förfall.

I ett brev från år 1529 påpekar konung Frederik I ett antal fel och lydnadsbrott som klosterabboten har begått. På grund av detta berövas han sitt ämbete, och klostret förlänas i stället på livstid åt kungens sekreterare, Morten Krabbe. Då Krabbe redan år 1532 blev domprost i Oslo bortförlänades klostret istället till borgmästaren i Malmö, Jörgen Koch. Vid denna tidpunkt be-

traktades alltså klostret som kronans egendom. I samband med Grevefejden överlämnades klostret år 1535 till Börje Jensen Ulfstand till Glimminge och Örup, men redan samma år fick abboten Jep Olufsen ledningen över det. År 1540 bortförlänades Tommarps kloster till riddaren och riksrådet Mogens Gyldenstjerne (till Iversnæs). I denna urkund nämns inte längre något underhåll av munkar eller upprätthållande av gudstjänster, vilket sannolikt innebär att klosterfolket då har lämnat klosterbyggnaderna. Indragningen av klostret i Tommarp var sannolikt den mest genomgripande förändringen i egendomsfördelning i sydöstra Skånes historia (Jönsson 2006, s. 65ff; Jönsson 2010, s. 81f).

S:t Jörgens spetälskehospital utanför staden

Ungefär 600 meter öster om Tumathorp uppfördes före år 1285 ett spetälskehus (Wallin 1955-1962, s. 242ff). Hospitalet läge antyder den medeltida vägsträckningen österut, då sådana institutioner i allmänhet var placerade intill in- och utfartsvägar.

Idag finns ingenting kvar av hospitalets byggnader ovan mark. Men sommaren 1967 kunde hospitalet lokaliseras på åkern ovanför nuvarande Ullspinneriet tack vare att det gick att skönja grundmurarna efter en kyrka eller ett kapell med absid längst i öster som ojämnheter i den omogna säden. Curt Wallin att spetälskestiftelsen kan vara samtida med instiftandet av klostret vid mitten av 1100-talet (Wallin 1988, s. 21f och 79ff).

Medeltida förbindelser mellan Osby och Tommarp

De medeltida urkunderna visar att järnet var en viktig beståndsdel i landgillesprestationerna för hospitalets gårdar i Osby. Med undantag av prästbostället och klockarens jord är hela kyrkbyn lagd under spetälskehuset i Tommarp.

Det som drar till sig störst intresse i hospitalets jordebok är noteringen om att de 9 hospitalsgårdarna i Osby socken årligen levererade över 280 kg järn till spetälskehuset. Mycket tyder på att föreståndaren för hospitalet redan vid mitten av 1100-talet var ledare för järnexporten från myrmalmsområdet kring Osby.

Med tanke på de nära förbindelserna mellan spetälskehuset, klostret och den medeltida staden verkar det troligt att området kring Tommarp genom en samordnad insats täckt sitt järnbehov från Osby socken. I samband med de arkeologiska undersökningarna 1959 och 1960 på egendomen Hemmet påträffades en standardiserad form av smidesjärn som har en direkt koppling till denna järnimport från Osbytrakten (Wallin 1988, s. 83ff; Jönsson 2010, s. 88).

Figur 5. Så här kan Tumathorp ha gestaltat sig under storhetstiden runt år 1300. Centralt i orten låg klostret. Norr om detta låg torget och stadskyrkan S:ta Maria. Illustration: Hans Ekerow.

Stadens olika ansikten – tiden ca 1200–1500

Järnhantering

I ett område i den norra delen av staden, delvis utanför stadsbebyggelsen, anlades under 1200-talet ett antal öppna gropugnar, vilka bl.a användes för järnutvinning och bearbetning av järn. Gropugnarna innehöll rikligt med slagg och ett antal små tunna järnstycken med oval form, s.k. ämnesjärn. Det ”standardiserade” smidesjärnet, totalt omkring 160 ovalformade stycken, var sannolikt avsedda för distribution till smedjor. Ämnesjärnet visar att man under 1200- och 1300-talen sysslat med järnhantering i stor skala i Tommarp (Thun 1967; Redin 1972, s. 71; Wallin 1988, s. 93ff).

Vilken institution som var ansvarig för denna närmast ”industriella” verksamhet under 1200- och 1300-talet i staden kan inte riktigt klargöras. Den omfattande järnhanteringen i den norra delen av staden har sannolikt bedrivits under kunglig kontroll. Det standardiserade smidesjärnet kan ha varit staden Tumathorps viktigaste handelsvara, kanske den produkt som lade grunden till stadens storhetsperiod under högmedeltiden (Jönsson 2010, s. 91f).

Bebyggelse och andra lämningar

Under stadens storhetstid, dvs. ca 1200–1400, minskar stadens bebyggelse något i omfattning. Detta kan verka lite paradoxalt, men det arkeologiska källmaterialet visar ganska tydligt att bebyggelsen haft sin största utbredning under stadens äldsta period, omkring 1050-1150 e.Kr. Därefter stramades bebyggelsen åt, delvis beroende på klostrets etablering vilket sannolikt innebär att bebyggelsen i framför allt den södra delen av Tommarp fick lämna plats för klostret med all dess verksamhet.

På ett flertal ställen i Tommarp har det påträffats lämningar efter ganska stabila huskonstruktioner, vilka varit uppförda på stensyll och med lera som väggfyllnad. Mycket talar för att bebyggelsen i Tommarp under högmedeltiden framför allt bestått av korsvirkeshus (Jönsson 2010, s. 93).

S:t Knutsgillet

S:t Knutsgillet var ett köpmannagille, en sammanslutning som var vanlig i de medeltida städerna. Medlemmarna i gillet skulle bl.a. stödja och hjälpa varandra i ekonomiska svårigheter. Från Tommarp finns ett sigill som tillhör S:t Knutsgillet. Detta är på stilistiska grunder daterat till omkring 1275, vilket innebär att man kan räkna med att det från 1200-talets andra hälft fanns tillräckligt många köpmän i Tommarp för att upprätta ett sådant gille (Jönsson 2010, s. 94).

Rådsstaden

I ett av riddaren Børge Thorkilsen (Bing) till Gladsax upprättat testamente från år 1344 nämns borgerskapet i staden (*villa*) Tommarp och deras sigill (Wallin 1975-1976, s. 72ff). Ett gemensamt sigill tyder på en samlad organisation och ett gemensamt ansvar. Notisen om stadssigillet är det äldsta skriftliga belägget för Tommarp som stad. Det äldsta kända stadsprivilegiet existerar först år 1414 (Redin 1972, s. 66ff; Jönsson 2010, s. 97). Från 1400- och 1500-talen finns ett antal urkunder med medeltida sigill med bomärken från Tommarp. Urkunderna har undertecknats av både borgmästare, rådmän, byfogde och borgare i staden, vilket tyder på att Tommarp under senmedeltiden framträder som rådsstad (Wallin 1975-1976, s. 256ff; Jönsson 2010, s. 97).

De arkeologiska undersökningarna 1967 och 1968 visade att det inne på nuvarande kyrkogården, nordväst om kyrkan, funnits byggnader av sten. Bäst bevarad av stenbyggnaderna var en murad källare med grunden efter ett intilliggande hus. Huset kan vara resterna efter rådhuset i staden, vilket delvis bekräftas av husets placering mellan kyrkan och torget. Fyndmaterialet i käl-

laren tyder på att huset sannolikt har använts under 1400 och 1500-talen (Redin 1972, s. 71; Jönsson 2006, s. 81).

Inför utvidgningen av kyrkogården väster om kyrkan genomfördes en arkeologisk undersökning år 1960. Inom området framkom stenläggningar av kullersten som sannolikt är rester efter stadens torg, vilket låg väster om kyrkan, och norr om klostret (Jönsson 2006, s. 81f).

Marknader

På köpstadsdagen i Malmö 1504 kom ett beslut om att endast sju marknader skulle få hållas i Skåne. I urkunden från 1504 benämndes marknaden i Tommarp för ”apostolorum Petri i Tomervppe”. Tommarpsmarknaden avlystes dock 1516, då endast två marknader i Lund samt en vardera i Åhus och Ängelholm bibehölls. Men ännu under den första hälften av 1600-talet fanns det en marknad i Tommarp, vilken var bygdens enda och hölls omkring den 30 juni (Jönsson 2006, s. 98f).

Stadens förvandling till by

Tommarps tillbakagång från slutet av 1300-talet berodde delvis på Simrishamns ökade betydelse som en viktig hamn och handelsplats för Hansan. Stadens stagnering stod dessutom även i nära förbindelse med klostrets tillbakagång (Jönsson 2010, s. 100).

Redan omkring år 1520 förelåg ett beslut om att stadsprivilegierna för Tommarp skulle dras in. Detta beslut verkställdes dock inte, utan år 1523 utfärdade ärkebiskopen ett brev där han, delger myndighetspersoner och borgare i staden att de inte är tvungna att riva sina hus och flytta till andra städer (Wallin 1982, s. 182ff). På listorna över rikets köpstäder från år 1536 och 1537 är Tommarp fortfarande upptagen (Wallin 1986, s. 25ff).

På Christian III:s resa i Skåne år 1537 beslutades slutligen att Tommarp skulle sättas på landgille. Detta innebar att Tommarp förlorade sina stadsprivilegier, och samtidigt tappade även köpmännen och handelsmännen rätten att bedriva köpenskap i staden (Wallin 1986, s. 30f; Jönsson 2010, s. 100f). Förmodligen innebar det att en stor del av stadens befolkning flyttade till Simrishamn och Ystad.

Tidigare undersökningar i Tommarp

Jämfört med många andra medeltida städer i Skåne, såsom t.ex. Lund, Malmö, Simrishamn, Trelleborg och Åhus, har de arkeologiska undersökningarna i Tommarp varit relativt få, och oftast enbart berört mindre områden i staden. Det enda undantaget är egentligen undersökningen 1959-1960, vilken kom att beröra den norra delen av den medeltida staden (Thun 1967).

Den första arkeologiska undersökning som genomfördes i Tommarp var forskningsundersökningen på klosterplatsen år 1955. Vid undersökningen påträffades bl.a. klosterkyrkan. Söder om klosterkyrkan framkom svårbestämbara byggnader orienterade kring ett kvadratisk mittparti. Endast partier av klostrets murar frilades. De byggnader som framkom var dels partier av den västra klosterbyggnaden, sannolikt lekbrödernas länga, och dels partier av den södra klosterlängan. Samtliga byggnader har legat runt klostergården. Dessutom berördes små partier av kapitelsalen och brödernas egen länga i öster (Jönsson 2001; 2006; 2010, s. 23).

Inför omläggningen av vägen mellan Gärsnäs och Simrishamn utfördes arkeologiska undersökningar 1959-1960. Vid undersökningen, vilken genomfördes i den norra delen av den medeltida staden, konstaterades bl.a. ett område för järnutvinning och bearbetning av järn. Här fanns t.ex. högmedeltida gropugnar vilka innehöll rikligt med slagg och ett antal små tunna järnstycken med oval form, s.k. ämnesjärn. Under de hög- och senmedeltida lämningarna fanns kulturlager från stadens äldsta period. I kulturlagren, och i svårdefinierade lämningar vilka perforerats av senare nedgrävningar, fanns bl.a. stora mängder östersjökeramik (Thun 1967, s. 35ff). Sammanfattningsvis visar resultaten från de arkeologiska undersökningarna 1959 och 1960 att den norra delen av staden framförallt använts för närmast ”protoindustriell” verksamhet under högmedeltid, dvs. ca 1200-1400 (Jönsson 2010, s. 23).

Med anledning av ett nytt VA-system i Tommarp genomfördes åren 1967 och 1968 arkeologiska undersökningar. De många VA-schakten visade på en generell kulturlagertillväxt på mellan 0,5 till ca 1 meter i staden. Undersökningen visade att begränsningen för den medeltida bebyggelsen i staden kan ha legat något öster om Tommarps kyrka. Bebyggelsen verkar i huvudsak ha utgjorts av lätta konstruktioner av trä och lera, möjligtvis korsvirkeshus. Endast på två ställen påträffades konstruktioner av mer manifest karaktär; vid platsen för klostret och i området närmast kyrkan, där det strax väster om kyrkan fanns en murad källare med rester av ett tillhörande hus (Redin 1972).

År	Ledare	Typ av undersökning	Fastighet
1911	Torsten Mårtensson	Friläggande av mur	Klosterplatsen
1955	Brita Malmer	Provundersökning	Vägomläggning Hemmet
1957	Brita Malmer	Grundgrävning	Hemmet
1955	Holger Arbman och Bengt-Arne Persson	Forskningsundersökning	Klosterplatsen
1959-60	Erik Cinthio (Egon Thun)	Slutundersökning	Vägomläggning Hemmet
1960	Erik Hofrén och Egon Thun	Slutundersökning, Provundersökning	Kyrkogården
1967-68	Lars Redin	Förundersökning	VA-schakt i Tommarp
1968	Lars Redin	Slutundersökning	Vägomläggning Hemmet
1973	Jan-Erik Augustsson	Antikvarisk kontroll	VA-schakt
1992	Lars Jönsson	Forskningsundersökning	Klosterplatsen och Tommarp 144:4
1994	Lars Jönsson	Forskningsundersökning	Klosterplatsen
1995	Lars Jönsson	Förundersökning	Tommarp 144:4
1999	Lars Jönsson	Friläggande av murar	Klosterplatsen
1999	Annika Knarrström	Friläggande av murar	Klosterplatsen
1999	Sven Hellerström	Förundersökning	Väg 11
2005	Lars Jönsson och Ulrika Wallebom	Forskningsundersökning	Klosterplatsen och Tommarp 144:4

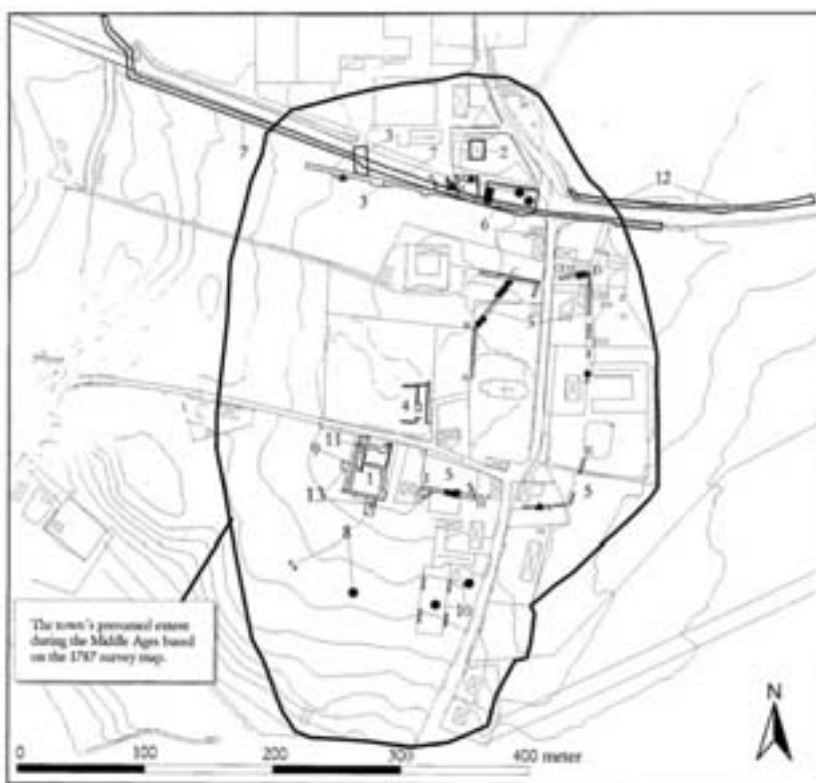
Tabell 1. Samtliga arkeologiska undersökningar i Östra Tommarp.

Samtidigt med undersökningen inför anläggandet av VA-systemet i byn utfördes en arkeologisk undersökning i den norra delen av staden. Denna var en förlängning österut av undersökningen 1959-60. I områdets östra del fanns en ugn av samma typ som påträffades 1959-1960. I samma område fanns dessutom ett, eller flera, grophus. Keramikmaterialet från Hemmet 1968 visar på aktiviteter i området under både tidig-, hög- och möjligen senmedeltid (Jönsson 2010, s. 24).

I samband med forskningsprojektet ”Topografiska problem vid klosterplatsen i Östra Tommarp” utfördes arkeologiska undersökningar 1992 inom klosterområdet. Undersökningarna inom projektet bekräftade att den centrala klosteranläggningen inte är begränsad innanför ”Klosterplatsen”, dvs området som undersöktes 1955. Undersökningarna visade att tidigmedeltida bebyggelse existerat på området söder om klosterplatsen, ned mot Tommarpsån (Jönsson 2001).

En arkeologisk förundersökning 1995, kompletterad med en schaktövervakning 1996, i den sydöstra delen av Tommarp har visat på omfattande tidigmedeltida kulturlager och lämningar, däribland grophus, i den sydöstra delen av staden. I den västra delen av undersökningsområdet påträffades en medeltida gatusträckning, utmärkt på en karta från 1787 (Jönsson 2010, s. 24).

Inom ett annat forskningsprojekt registrerades allt fyndmaterial från samtliga undersökningar i Tommarp. En analys av fynd- och dokumentationsmaterialet visar bl.a. att en omfattande grophusbebyggelse funnits i Tommarp. Studien av öster-sjökeramiken från grophuset visar att den äldsta bebyggelsen i Tommarp först kan beläggas från andra hälften av 1000-talet. Den äldsta bebyg-

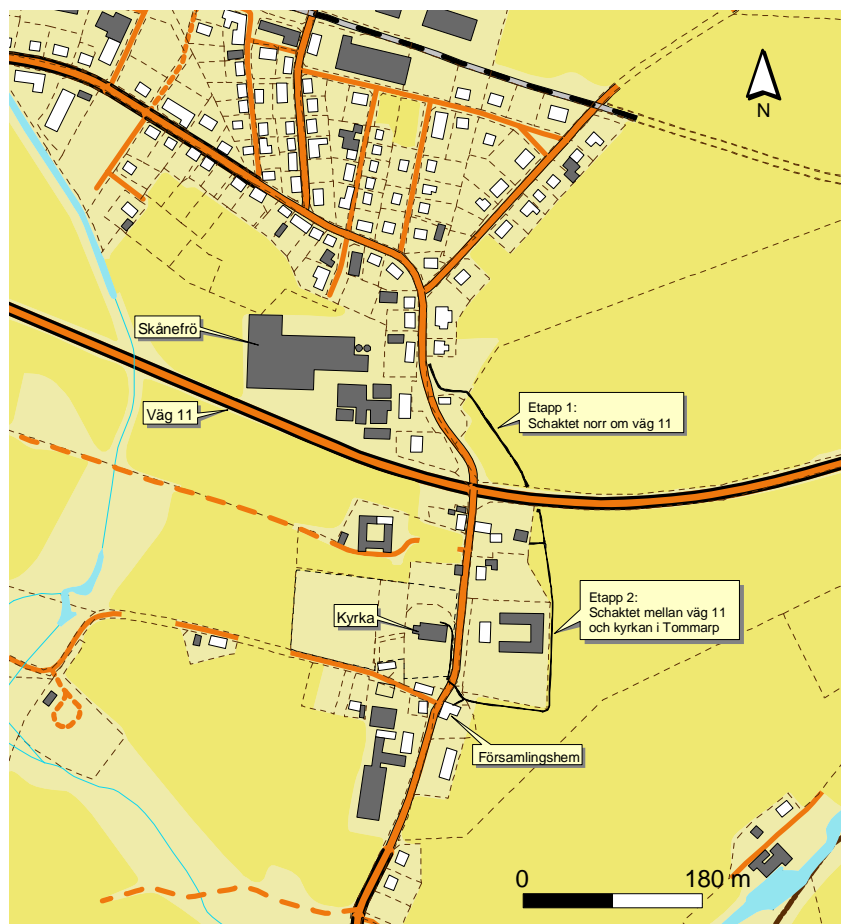
Figur 6. Kartan visar samtliga arkeologiska undersökningar i Tommarp. Alla grophus är markerade liksom fyndplatserna för samtliga sländtrissor. Stadens förmodade utbredning under medeltiden bygger på det arkeologiska materialet och på lantmäterikartan 1795 över Tommarp. Digitalt underlag: Simrishamns stadsbyggnadskontor.

1. Klosterplatsen 1955 LUBM 29285	● Sunken-floored huts
2. Huset 1957 LUBM 29040	▲ Spindle whorls in cultivation or pits
3. Huset 1959-60 LUBM 29223	
4. Nya kyrkogårdens 1960 LUBM 29119	
5. VA-schakt 1967-68 LUBM 31434	
6. Huset 1968 LUBM 31434	
7. VA-schakt 1973 LUBM 80938	
8. Klosterplatsen och 1444 1992 LUBM 30462	
9. Klosterplatsen 1994 LUBM 30568	
10. Tommarp 1444 1995 LUBM 30629	
11. Klosterplatsen 1999 LUBM 31291	
12. Väg 11 1999	
13. Kloster 2005 LUBM 31542	

gelsen verkar ha haft en ganska jämn spridning på platsen, vilket antyder att i princip hela det medeltida stads-området tagits i anspråk relativt omgående (Brorsson & Jönsson 2005).

Den senaste arkeologiska undersökningen i Tommarp genomfördes 2005 i samband med klostrets 850-års jubileum. Den arkeologiska undersökningen genomfördes omedelbart utanför "Klosterplatsen". Undersökningen visade bl.a. att den södra klosterlängan inrymt källare samt ett kök i den östra delen, där det från köksavdelningen ledde en halvtrappa ned till källar-nedgången. På skilda ställen i schaktet konstaterades kulturlager som var äldre än klostret. I dessa lager fanns bl.a. enstaka skärvor östersjökeramik, vilket tyder på en bebyggelse på platsen före etablerandet av klostret vid mitten av 1100-talet. Vidare undersöktes partier av klosterkyrkan och den västra klosterlängan. I det nordvästra hörnet av lekbrödernas länga fanns resterna av en tegelkonstruktion, vilken var byggd på ett lager från 1300-talet. Slutligen påträffades tre gravar strax utanför kyrkan och den västra längan, där den ena graven innehöll ett barnskelett (Jönsson 2006; 2010, s. 25).

Figur 7. Placeringen av schakten i etapp 1 och etapp 2, från företaget Skånefrö via riksväg 11 till kyrkan i Östra Tommarp. Underlag: Fastighetskartan, blad 2E1a.

Undersökningsresultat

Schaktningsarbetet inför nedläggningen av fjärrvärmeledningarna utfördes i två etapper, där etapp 1 utgjordes av sträckan från Skånefrö till riksväg 11, medan etapp 2 utgjordes av sträckan från riksväg 11 till församlingshemmet och kyrkan. Anledningen till indelningen av schaktningsarbetet i två etapper var att fjärrvärmeprojektet hade två uppdragsgivare, och att det av den anledningen förelåg två beslut från länsstyrelsen i Skåne län. Etappindelningen blev även naturlig på så sätt att det efter etapp 1 blev ett stillestånd i schaktningen på fyra veckor innan etapp 2 startade.

Etapp 1 – Skånefrö till Väg 11 (SA 100080)

Schaktet sträckte sig i närmast sydost-nordvästlig riktning, från en kopplingsbrunn mitt emot företaget Skånefrö till riksväg 11, vägen mellan Simrishamn och Gärsnäs. De första 30 meterna grävdes längs gatan bredvid Skånefrö, därefter vek schaktet av i närmast öst-västlig riktning, längs tomten till ett hus, för att därefter återigen fortsätta i sydost-nordvästlig riktning i ytterligare ca 110 meter. Totalt var schaktet ca 171 meter långt. Schaktet grävdes i två omgångar, där enbart matjorden togs bort först i syfte att blotta eventuella arkeologiska lämningar i plan. Schaktet hade en generell bredd på ca 1,4 meter i den övre delen (matjordsdjupet), vilket innebär att schaktet hade en total yta på ca 244 m².

När de arkeologiska lämningarna var dokumenterade, grävda och inmätta med GPS, vidtogs en andra schaktning för nedläggning av fjärrvärmeledningarna. Denna gång användes en smalare skopa, vilket innebär att schaktet från ca 0,4 meters djup (matjordsdjup) blev 0,8 meter brett och totalt ca 0,8 meter djupt. Efter omschaktningen gjordes arkeologisk dokumentation av lämningar som var tillräckligt djupa och stora för att inte ha schaktats bort i samband med den andra schaktningen.

Nedan följer en redogörelse av de arkeologiska lämningar som observerades i schaktet i samband med etapp 1. Totalt kunde 15 arkeologiska objekt noteras i schaktet, fördelade på fyra diken, fyra stolphål, tre gropar, två stenläggningar (varav en förmodad väg), en ränna och en brunn. Dessutom gjordes även arkeologiska observationer i den norra delen av schaktet som sannolikt kan knytas till den historiskt kända gård nr 1, samt ett gatehus (nr 3) söder om, vilka återfinns i den norra delen av bytomten på lantmäterikartan från 1795. Dessa lämningar, vilka utgörs av kulturlager, ett eventuellt golvlager, en förmodad brunn och eventuella syllstenar, redovisas efter beskrivningarna av de arkeologiska objekten.

Anläggningsbeskrivningar

Diken

A10023 (A7)

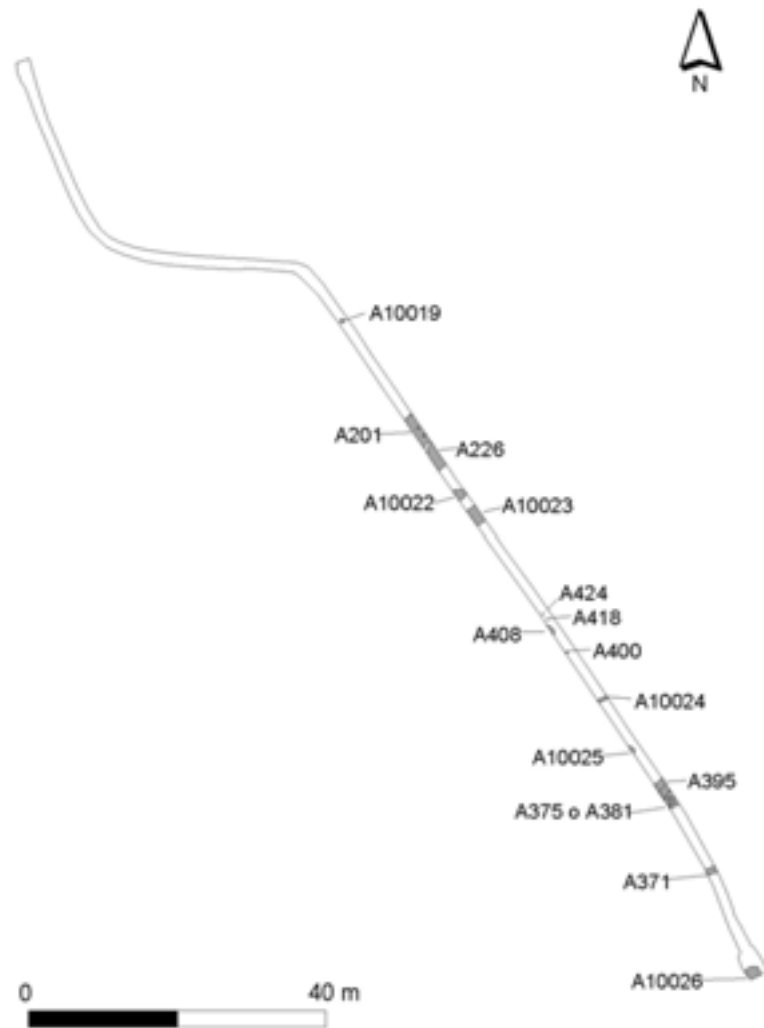
Diket var placerat ca sju meter söder om stenläggningen (knadderytan) och den förmodade vägen (A226 och 201). Diket, vilket iaktogs i hela schaktets bredd, var ca 2,5 meter brett. Det grävdes inte, och har en osäker funktion. Möjligtvis utgör diket en del av en toftgräns från 1600-1800-tal.

A371 (A13)

Detta dike observerades i den södra delen av schaktet, ett tiotal meter norr om brunnen A10026 (A15). Diket var ca 0,9 meter brett. Det grävdes inte, och har därför en oklar funktion.

Figur 8 (t.h.). Merparten av de arkeologiska objekten i schaktet norr om riksväg 11. På figuren framgår inte de arkeologiska lämningarna i den norra delen av schaktet. Skala 1:1000.

Figur 9 (nedan). Ett sågat ben från ett dike (A395) norr om riksväg 11. Foto: Lars Jönsson

A395 (A11)

Diket låg omedelbart norr om, och parallellt med, ett annat dike (A12). Diket var ca 2,3 meter brett i botten av schaktet, och något bredare i den övre delen. I samband med djupschaktningen visade det sig att diket var minst 0,8 meter djupt. Den homogena fyllningen utgjordes av gråbrun, siltig humus med inslag av bränd lera, kol, småsten, tegelkross och djurben. På ett par platser grävdes några mindre provgropar. I fyllningen fanns bl a en skärva yngre svartgods (fnr.10012), och en del av ett sågat ben (fnr. 10001).

Tolkning

Kanske utgör diket ett parti av 1200-talets stadsdike i de norra delarna av staden, och kan möjligtvis vara en utvidgning/förbättring av ett äldre dike (se A12).

Det bör nämnas att botten av diket fortfarande finns kvar under de nedlagda fjärrvärmeledningarna.

A375 och A381 (A12)

Diket låg omedelbart söder om, och parallellt med, ett annat dike (A11). I öster skiljde det ca 0,4 meter mellan dikena, medan de skar varandra i väster.

Diket uppfattades i plan som två gropar, men när de arkeologiska objekten djupschaktades framkom ett 1,4-1,8 meter brett och minst 0,8 meter djupt dike. Fyllningen var homogen och utgjordes av gråbrun siltig humus med inslag av bränd lera, kol och småsten. På ett par ställen grävdes några mindre provgropar i fyllningen. Här framkom en skärva östersjökeramik (fnr. 10010) och en spik (fnr. 10009).

Tolkning

Möjligtvis utgör diket ett parti av det äldsta stadsdiket i de norra delarna av staden, kanske föregångaren till det norr om löpande diket (A11). Med tanke på att skärvan av godstypen östersjökeramik som påträffades i diket har en inåtböjd mynning kan diket kanske dateras till andra hälften av 1000-talet.

Det bör nämnas att botten av diket fortfarande finns kvar under de nedlagda fjärrvärmeledningarna.

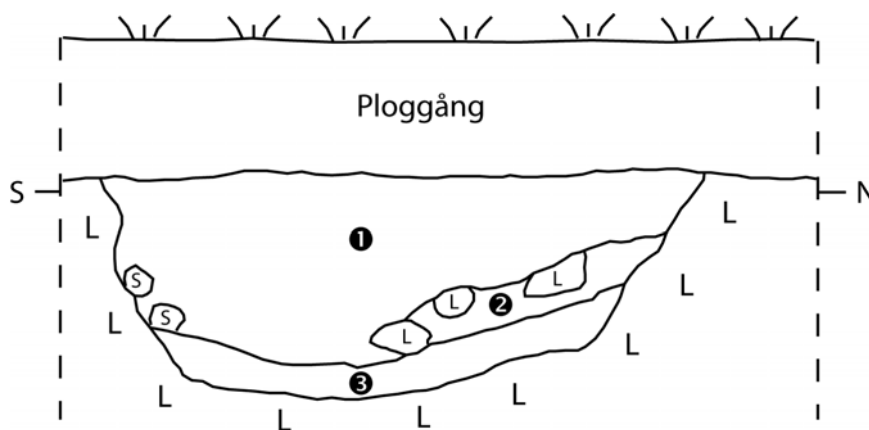
Gropar

A408 (A3)

Gropen påträffades i den centrala delen av schaktet, ca 50 meter norr väg 11 och ca 50 meter söder om stenläggningarna (A201 och A226). Intill gropen fanns även tre stolphål. Omkring 0,45 meter av gropen framkom i schaktet, resten ligger kvar väster om schaktet. Gropen var 1,6 meter lång och ca 0,6 meter djup, vilket framgår av den västra sektionen (figur 10). I gropens övre fyllning fanns ett fragment glimmerskiffer (fnr. 10007) och en skärva oxiderad östersjökeramik (fnr. 10011).

Figur 10. Två diken som möjligtvis är partier av stadsdiket i de norra delarna av staden Tommarp. Dikena är daterade till 1000-1300-tal. I botten av schaktet ses ledningarna för fjärrvärmen. Fotot taget från söder. Foto: Lars Jönsson, Malmö Museer.

Figur 11. Sektionsritning på A408, en grop i den nordöstra delen av staden. Fyllningar: 1: Mörk brungrå, något siltig humus med inslag av kol, sot, lerfläckar och bränd lera. I fyllningen fanns en skärva oxiderad östersjökeramik. 2: Som 1, men med mer inslag av lerfläckar. 3: Homogen, brungrå siltig humus. Bottenfyllning. Skala 1:20.

Tolkning

Då enbart en liten del av gropen framkom i schaktet är det svårt att framlägga någon säker tolkning av dess funktion. Dateringen av gropen verkar dock ligga i 1000-1100-tal med tanke på östersjökeramiken i fyllningen.

A10022 (A6)

Denna grop låg ca 3,5 meter söder om en av stenläggningarna (A226). Den förmodade gropen undersöktes inte, och det är därför osäkert om det var en grop. Gropen var ca 1,5 meter bred.

A10025 (A10)

Även denna grop är osäker eftersom den aldrig grävdes. Gropen låg ca sju meter söder om en ränna (A10024). Endast ca 0,4 meter av gropen kunde noteras i schaktet.

Ränna

A10024 (A9)

Den förmodade rännan framkom ca elva meter söder om den delvis utgrävda gropen (A408). Rännan var ca 0,5 meter bred. Då rännan aldrig grävdes är dess funktion något osäker.

Stenläggning (väg)

A201 (A4)

Ca 90 meter norr om riksväg 11, ute på åkern öster om företaget Skånefrö, framkom en stenläggning av noggrant lavade stenar. Stenläggningen var 4,5 meter bred, och framkom i hela schaktets bredd. De största stenarna var ca 0,4 x 0,3 meter stora, medan de minsta var 0,05 meter stora. I stenläggningen fanns ett 40-tal relativt stora stenar. Stenläggningen var vällagd, även om en del stenar ”stack upp”. Då stenläggningen låg endast ca 0,3-0,4 meter under marken är sannolikt en del stenar rörda i samband med odling av marken. I samband med framrensningen av stenläggningen påträffades bl.a. en bottenskarva till en kanna av godstypen äldre rödgods (fnr. 10005), en del av en slipsten (fnr. 10008), en spik (fnr. 10006) och en medeltida takpanna (fnr. 10004).

Mellan stenläggningen (vägen) och en intilliggande knadderyta (A226) fanns en ca 0,4-0,5 m bred ränna som kanske haft en dränerande funktion.

Tolkning

Eftersom endast 1,4 meter av stenläggningens längd framschaktades är det svårt att vara helt säker i tolkningen av dess funktion och riktning, men stenläggningen kan tolkas som en väg. Det är

Figur 12. En stenläggning ute på åkern öster om Skånefrö. Stenläggningen har tolkats som en väg från 1200-1300-tal. Foto från öster. Foto: Lars Jönsson, Malmö Museer.

möjligt att vägen är en medeltida föregångare till den nuvarande vägen till Gladsax, och att den utgick från norra stadsporten. Fyndet av en botten till en äldre rödgodskanna daterar stenläggningen till 1200-1300-tal.

Stenläggningen sammanfaller även med en gräns som är markerad på en av de äldsta skifteskartorna över Tommarp, upprättad 1795 (se figur 30). Dateringen av ”vägen” till högmedeltid tyder på att gränsen på skifteskartan har gamla anor. Det ska dock påpekas att det även kan vara en gårdsplan, ett marknadstorg eller dylikt. Men eftersom det inte fanns någon antydning till bebyggelselämningar i schaktet tyder mycket på att stenläggningen befinner sig utanför den medeltida staden.

Stenläggning (knadderyta)

A226 (A5)

Parallellt med, söder om ”vägen” (A201) fanns en knadderyta som var 3,55 meter bred. Knadderytan ugjordes av småsten, vilka endast var 0,01–0,15 meter stora. Knadderytan var fragmentarisk och med många fragment av medeltida takpannor nedtryckta (fnr. 10002 och 10003). Delar av knadderytan metalldetekterades, och då påträffades sju spikar, en hästkosöm, en järnnål (fnr. 10016) och ett bronsbleck (fnr. 10017).

Tolkning

Knadderytan är svårtolkad. Det kan vara en gårdsplan, marknadsplats eller ett strädde beroende på om den var belägen utanför eller innanför stadens portar. Det kan åtminstone slås fast att det var en aktivitetsyta med okänd funktion.

Figur 13. En knadderyta (A226) omedelbart söder om den medeltida "vägen" (A201). Knadderytan är till vänster. Foto från öster. Foto: Lars Jönsson, Malmö Museer.

Stolphål

A424 (A1)

Stolphålet låg i närheten av den grävda gropen (A408), i ett område med två andra stolphål. Stolphålet var 0,33 x 0,3 meter stort och 0,23 meter djupt. Fyllningen utgjordes av brungrå, något melerad siltig humus. Möjligtvis ingår stolphålet i en huskonstruktion.

A418 (A2)

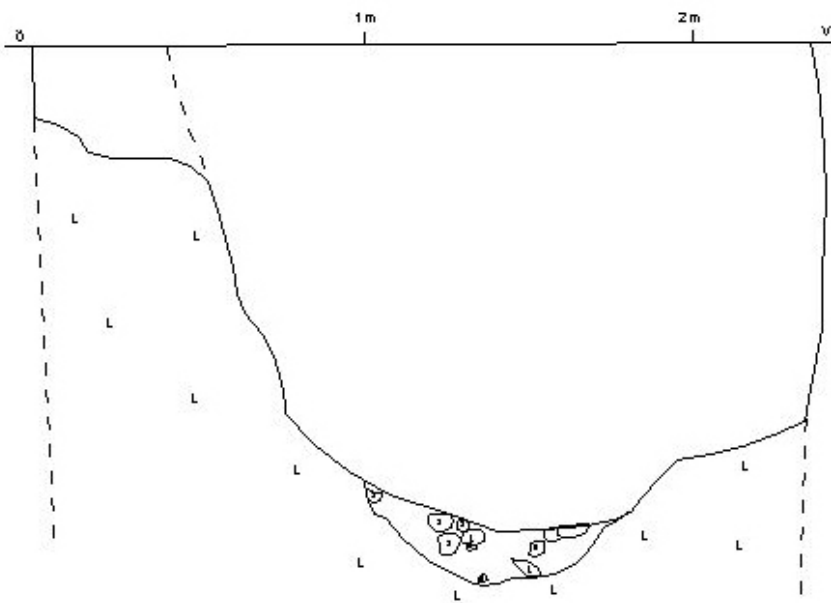
Även detta stolphål låg i närheten av den grävda gropen (A408), i ett område med två andra stolphål. Stolphålet var 0,26 x 0,25 meter stort, och 0,12 meter djupt. Fyllningen utgjordes av brungrå, något siltig humus. Möjligtvis ingår stolphålet i en huskonstruktion.

A400 (A8)

Detta stolphål låg söder om gropen (A408), i ett område med två andra stolphål. Stolphålet, vilket inte grävdes, var 0,25 meter i diameter. Möjligtvis ingår stolphålet i en huskonstruktion.

A10019 (A14)

Norr om stenläggningarna fanns ytterligare ett stolphål som inte grävdes. Stolphålet var 0,6 meter i diameter.

Figur 14. Sektionsritning på brunnen (A10026) i den södra delen av schaktet. Sektionen är ej skalenlig.

Brunn

A10026 (A15)

Brunnen framkom i samband med grävningen av "djupschaktet", strax norr om väg 11. Brunnen fanns i den södra delen av schaktet, och var endast begränsad i norr och öster. I övrigt försvann brunnen utanför schaktkanten. Brunnen var minst 2 x 1,5 meter stor, och 1,8 meter djup. I brunnsfyllningen, vilken utgjordes av gråbrun, relativt fet humös silt, med sotinslag, fanns tegelskrot och djurben.

Tolkning

Tyvärr påträffades inga daterande fynd i brunns fyllning, men med tanke på dess form, storlek och läge är den sannolikt medeltida.

Andra arkeologiska observationer

I den norra delen av schaktet, från brunnen öster om Skånefrö till platsen där åkern vidtog, gjordes arkeologiska iaktagelser av såväl kulturlager som svårtolkade stenar.

Precis där schaktet svängde österut vid huset (se figur 7) fanns, strax under matjorden och på ett moränliknande lager, 3-4 st stora slaggklumpar. Därefter vidtog ett relativt omfattande, ca 0,6 meter tjockt matjordslager. Möjligtvis låg lagret i en naturlig svacka.

I den östra delen av schaktet, strax innan det svängde söderut igen, fanns ett lager med lera och skiffer som låg ovanpå den ovannämnda äldre matjorden. Lagret sträckte sig ca fyra meter österut, där det anslöt till ett antal större stenar. Hur lagret och stenarna skall tolkas är oklart, men möjligtvis är det lämningar efter en mindre byggnad tillhörande gård nr 1, eller ett närbeläget gatuhus. Lagret med lera och skiffer kan i så fall vara en golvrest, och stenarna lämningar efter en, eller flera stensyllar.

Efter djup- eller omschaktningen av schaktet konstaterades att det i botten av den norra delen av schaktet, mellan 5 och 12 meter från den moderna kopplingsbrunnen omedelbart norr om schaktet, fanns kraftigt sotiga kulturlager med stort inslag av tegelkross, stenar, djurben och enstaka slagg. Lämningarna observerades på 0,9 meters djup, och schaktet var ca 0,8 meter brett närmast botten. Det kunde således konstateras att de moränliknande massorna ovanpå kulturlagret var utfyllnadsmassor och inte naturlig morän. Kulturlagret, vilket inte berördes av schaktningen, är eventuellt lämningar efter gård nr. 1.

Etapp 2 – Väg 11 till Tommarps kyrka (SA 100081)

Schaktet som grävdes i samband med den andra etappen sträckte sig från riksväg 11 till kyrkan i Östra Tommarp. Merparten av schaktet löpte i nord-sydlig riktning, omedelbart öster om den nuvarande bebyggelsen i byn. Denna sträcka var ca 216 meter lång. Därefter vek schaktet tvärt av mot väster, i det sydöstra hörnet av företaget Intermecatos tomtgräns. Från nämnda tomtgräns sträckte sig schaktet ca 108 meter i öst-västlig riktning innan det nådde den gamla Bygatan, vilken passerar omedelbart öster om kyrkan. Det öst-västliga schaktet hade innan dess även grävts genom församlingshemmets trädgård.

Då fjärrvärmeledningen skulle anslutas till kyrkan var man även tvungen att schakta genom Bygatan och fram till den södra kyrkogårdsmuren. Från kyrkogårdsmuren grävdes slutligen ett ca 60 meter långt schakt, vilket i den norra delen vek av runt kyrkan, för att där anslutas till en värmepanna i en källare norr om kyrkan. För att kunna dra fjärrvärmeledningen fram till kyrkan var man även tvungen att borra sig genom kyrkogårdsmuren. Av den anledningen grävdes två något större schakt på ömse sidor av muren. Denna är för övrigt sannolikt uppförd på 1800-talet, eftersom kyrkogården ännu vid 1700-talets slut sträckte sig ända fram till det gamla skolhuset (nuvarande skolmuseet).

Förutom det primära långschaktet grävdes även två mindre tvärschakt. Det ena av dem grävdes ca 30 meter från schaktets norra del vid riksväg 11, och sträckte sig ca 15 meter västerut, strax utanför tomtgränsen till en av fastigheterna i byn. I slutet av tvärschaktet placerades en kopplingsbrunn. Likaledes grävdes ett tvärschakt i församlingshemmets trädgård, fram till församlingshemmet.

Sammanlagt var schaktet ca 395 meter långt. Generellt var schaktet ca 0,75 meter brett och ca 0,8 meter djupt, förutom inne på kyrkogården där schaktet var ca 0,7 meter brett och endast ca 0,5 meter djupt. Inne i församlingshemmets trädgård fick schaktet breddas något då det på flera ställen påträffades stora grundstenar. Den totala undersökningsytan för hela etapp 2 var ca 298 m².

Figur 15. Schakten söder om väg 11 och fram till kyrkan i Östra Tommarp. På figuren är även de arkeologiska objekten markerade. De arkeologiska objekterns nr. framgår på figur 16, 17, 18, 23 och 26.

Metodik och upplägg

Etapp 2 inleddes med schaktning på såväl insidan som utsidan av kyrkogårdsmuren. När detta var klart övergick man till att schakta inne på kyrkogården med en bobcat.

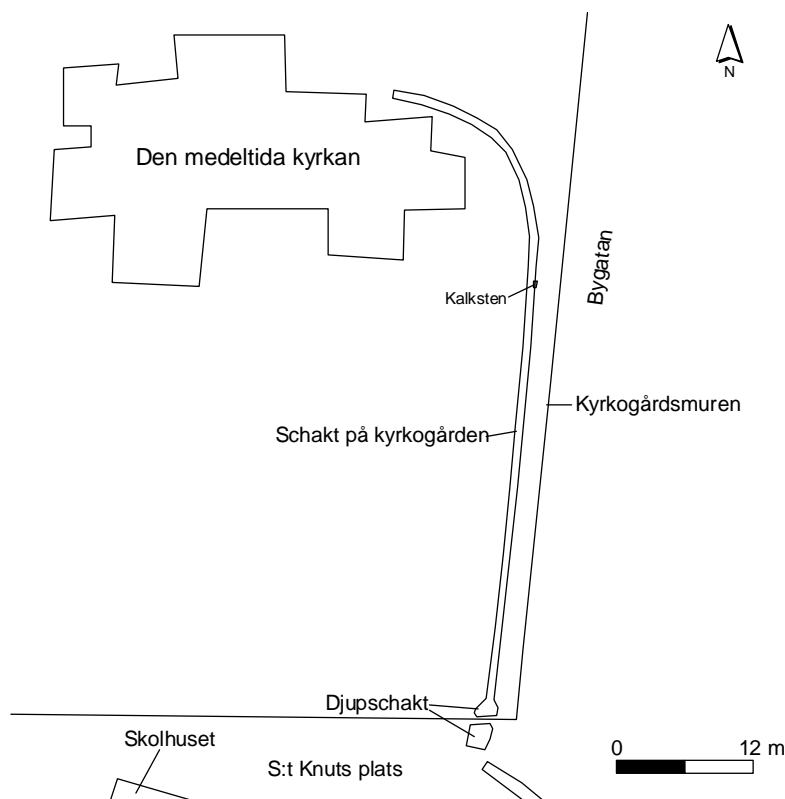
Därefter påbörjades ett ca 100 meter långt schakt från väg 11 och söderut, omedelbart öster om byn. Samtidigt grävdes ett tvärschakt fram till gränsen för tomten strax söder om riksväg 11. De arkeologiska objekt (anläggningar) som framkom dokumenterades, grävdes i vissa fall och mättes in med GPS. Anledningen till att grävningen av långschaktet avstannade var att det inte fanns mer än ca 100 meter ledning att lägga ner i schaktet.

Efter ett uppehåll på ca 1 vecka påbörjades schaktningen genom Bygatan. Detta tog ca en dag. Därefter började man att schakta inne i Församlingshemmets trädgård, samtidigt som en annan grävmaskin fortsatte med grävandet av långschaktet öster om byn. Då inga arkeologiska lämningar hade framkommit söder om tvärschaktet, samt att stora delar av åkern tidigare hade berörts av såväl moderna dräneringar som av nedläggning av jordvärmeledningar, bedömdes det som effektivast att antikvariska bedömningar och insatser kunde ske efter att schaktet var grävt.

När långschaktet öster om byn däremot vek av västerut, och fortsatte in i den registrerade fornlämningen, ökade även den antikvariska närvaron och insatsen. Fortsättningen av schaktningen, fram till församlingshemmets trädgård, skedde således under ständig antikvarisk övervakning. Även schaktningen inne i församlingshemmets trädgård följdes ytterst noggrant, eftersom man här var inne i de centrala delarna av staden/byn. Schaktningen avslutades med att de båda grävmaskinerna möttes strax öster om trädgården.

I rapporten kommer etapp 2 att presenteras på följande vis: Först redovisas resultatet av schakten inne på kyrkogården och på S:t Knuts plats strax utanför kyrkogården. Därefter följer en beskrivning av schaktet genom Bygatan, följt av en redovisning av de arkeologiska lämningarna i, och strax utanför, församlingshemmets trädgård. Sist redogörs för de arkeologiska lämningarna söder om riksväg 11, och öster om byn.

Figur 16. Schakten inne på kyrkogården, och på S:t Knuts plats strax utanför kyrkogårdsmuren. På figuren har platsen för en påträffad kalksten markerats.

Kyrkogården och S:t Knuts plats

Schaktningen inne på kyrkogården började vid insidan av det sydöstra hörnet av kyrkogårdsmuren. Storleken på schaktet närmast muren var ca 1,3 x 1,2 meter, med ett maximalt schaktdjup närmast muren på ca 1,25 meter. Den huvudsakliga fyllningen i schaktet närmast muren utgjordes av omrörd brun mylla med inslag av sten, tegelkross och takpannor. I botten av schaktet fanns ett kulturlager som fortsätter in under grundstenarna till muren. Kulturlagret utgjordes av ett gråbrunt humöst lager, med inslag av lerfläckar och träkol.

Därefter vidtog schaktningen i den östra delen av kyrkogården, i gången närmast Bygatan. För att minimera risken att träffa på gravar grävdes schaktet endast till ett djup av 0,6 meter, med en bredd av samma dimensioner.

Det enda av arkeologiskt intresse som påträffades i schaktet inne på kyrkogården var en huggen kalksten med kalkbruk på. Den framkom mellan kyrkans absid och staketet längs Bygatan. Stenen var placerad i nord-sydlig riktning, och var ca 0,64 meter lång, minst 0,2 meter hög och minst 0,25 meter bred. Schaktet drogs förbi stenen, vilket innebär att den ligger kvar i marken, 0,2-0,4 meter under marknivån. Både norr och väster om den huggna kalkstenen fanns det mycket kalkbruk. Stenen kan härröra från den gamla medeltida kyrkan, nedriven ca 1857.

Figur 17. En stor sten påträffad mitt i Bygatan på ca 1,10 meters djup. På fotot ligger stenen strax framför den genom vägen dragna fjärrvärmeledningen. Foto från öster. Foto: Lars Jönsson, Malmö Museer.

Därefter fortsatte schaktningen norr om kyrkan, för att slutligen anslut till ett tidigare nedgrävt pannrum. I gången strax innan pannrummet fanns en gammal nedgrävd dieseltank.

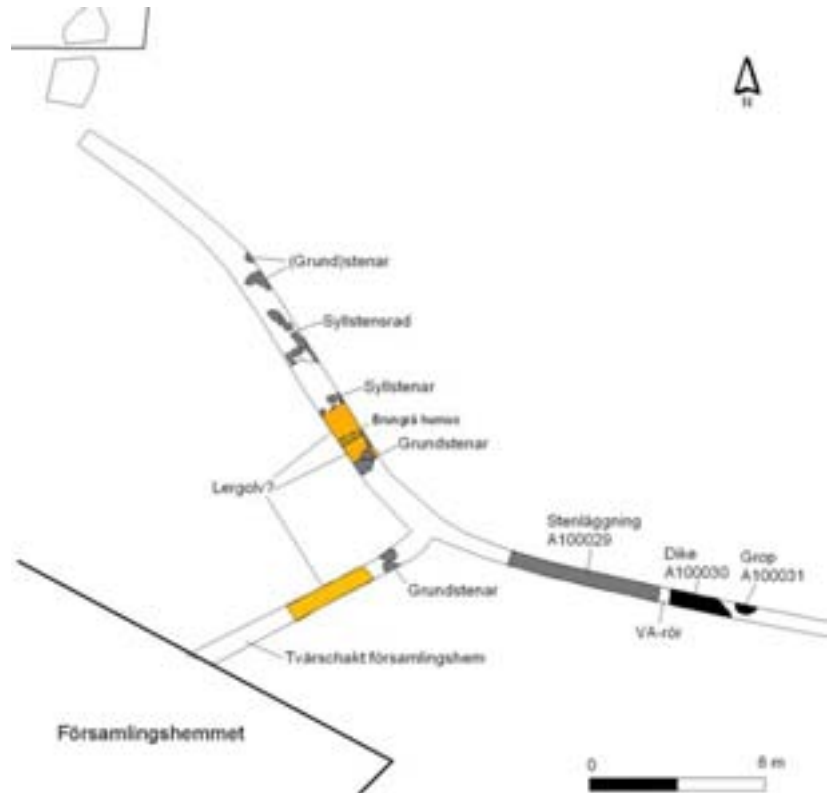
Omedelbart utanför kyrkogårdsmuren, på det som kallas S:t Knuts plats, grävdes ytterligare ett relativt stort schakt. Detta var ca 1,9 x 1,9 meter stort (ca 4 m²) och ca 1,3 meter djupt. På ett dup av ca 0,9 meter framkom motsvarande kulturlager som hade observerats på insidan av kyrkogårdsmuren. På utsidan av muren schaktades ca 0,4 meter av lagret bort eftersom man skulle borra genom muren från utsidan och in på kyrkogården. Kulturlagret, vilket tycktes vara relativt homogent, förekom i hela schaktet. Det är oklart hur lagret skall tolkas. Det är även svårt att avgöra om lagret förekommer inom begränsningen för den gamla kyrkogården, eller strax utanför. Enligt äldre lantmäterikartor har kyrkogården ursprungligen sträckt sig ända fram till det gamla skolhuset.

Det kunde vidare konstateras att grundmuren till den gamla kyrkogårdsmuren var nedgrävd till ett djup av minst 1,3 meter. Arbetet vid kyrkogården avslutades med att man borrhade sig genom stenvallen för att överhuvudtaget kunna dra fjärrvärmeledningen genom kyrkogårdsmuren.

Bygatan

Schaktet genom Bygatan grävdes från djupschaktet vid kyrkogårdsmuren till tomtgränsen vid församlingshemmet. I den västra delen av gatan kunde inga arkeologiska iakttagelser göras eftersom den västra körbanan redan var grävd och schaktet igenfyllt. Schaktet var åtminstone ca 0,8 meter brett och 1,10 meter djupt.

Figur 18. Schaktet inne i församlingshemmets trädgård med de arkeologiska kontexterna markerade.

Strax under asfalten i den östra delen av körbanan fanns däremot en äldre kullerstensläggning (vägbeläggning), som enligt uppgift skulle kunna vara från 1940-50-tal. Under denna fanns makadam och småsten, samt en rörledning.

Ungefär mitt i gatan gjordes även intressanta arkeologiska observationer. På ungefär en meters djup påträffades några större stenar med kalkbruk på. I anslutning till stenarna fanns även mängder med kalkbruk. I botten av schaktet, ca 1,10 meter under dagens marknivå, påträffades en minst 0,5 meter stor sten med kalkbruk på ovansidan. Stenen föreföll att ligga ”in situ”. Stenen ligger för övrigt fortfarande kvar.

Hur stenarna skall tolkas är oklart, men sannolikt utgör de grunden till en byggnad. Fyndet av stenarna tyder på att gatan, enligt traditionen benämnd ”Östergadan” (Jönsson 2010, s. 36), tidigare har gått något närmare kyrkan, och även sannolikt varit betydligt smalare.

Församlingshemmet

När schaktet genom Bygatan var ifyllt påbörjades schaktningen i församlingshemmets trädgård. Omedelbart öster om Bygatan framkom lämningar efter ett, eller flera, hus. Närmast tomtgränsen i väster fanns två stora (grund)stenar, placerade med ett avstånd av ca 0,6 meter från varandra. Ca 0,8 meter öster om den stora stenen fanns en rad med sex flat lagda stenar,

Figur 19. Några grundstenar och en syllstensrad i den västra delen av församlingshemmets trädgård. I bakgrunden syns Östra Tommarps kyrka. Foto från öster. Foto: Lars Jönsson, Malmö Museer.

vilka tillsammans bildade en syllstensrad. Vid den femte stenen från väster fanns ytterligare två stenar, vilka vinklade av mot sydost. Möjligvis tyder detta på en rumsindelning i huset. Syllstensraden, vilken sträckte sig i nordväst–sydostlig riktning, var ca 3,2 meter lång i schaktet, medan den vinklade stenraden påträffades i en längd av en meter. Hur stort huset varit gick inte att avgöra, ej heller om det har något stratigrafiskt eller kontextuellt samband med bebyggelse lämningarna söder om syllstensraden.

Enligt lanmäterikartan från 1795 berörde schaktet vid församlingshemmet den södra delen av gårdstomten till gård nr. 11, och ett stycke ifrån gårdens byggnader vid den tidpunkten. Detta kan tyda på att bebyggelse lämningarna är äldre än den år 1795 upprättade kartan. Tyvärr framkom inget daterande fyndmaterial vid, eller intill, syllstensraden, vilket omöjliggör en närmare datering än till 1700-tal eller äldre. Syllstensraden kommer förmodligen att ligga kvar efter att fjärrvärmeledningen är nedlagd.

Figur 20. En syllstensrad till en byggnad i den västra delen av församlingshemmets trädgård. Foto från norr. Foto: Lars Jönsson. Malmö Museer.

Även längre österut i schaktet, ca 2,40 meter sydost om syllstensraden, fanns stenar som möjligtvis kan ha ingått i en rad med syllstenar. Dessa var nordost-sydvästligt orienterade. Omedelbart intill den förmodade syllstensraden fanns ett lager av brungul, siltig lera som sträckte sig ca 1,4 meter söderut innan det försvann under ett lager av brungrå humus. Möjligtvis kan lagret tolkas som ett golv i en byggnad.

Ca 0,4 meter längre söderut fanns ytterligare lämningar av ett brungult lerlager. Även detta lerlager kan tolkas som ett golv. Lagret sträckte sig ca en meter söderut. Därefter var det bortgrävt. På och i kanten av lerlagret fanns tre större stenar, vilka sannolikt har utgjort grundstenar till en byggnad. Det kunde fastställas att de båda lerlagren stratigrafiskt inte har varit samtidiga då det norra av dem sträckte sig under ett humöst lager, medan det södra av lerlagren låg på det nämnda humösa lagret. I lagret fanns för övrigt en skärva yngre rödgods (BII:4).

I lagret (matjorden) strax ovan de stora stenarna och det intilliggande lerlagret fanns en del fyndmaterial från 1600-1800-tal. Bland fyndmaterialet märks en skärva yngre vitgods (fnr. 100015), en skärva från ett stengodskrus (fnr. 100018), två skärvor av godstypen yngre rödgods (fnr. 100019 och 100020) och en del av en lädersko i barnstorlek från 1800-talet eller början av 1900-talet (fnr. 100003). En del av keramiken var kraftigt sekundärbränd, vilket kan innebära att skärvorna kan hamnat på platsen i samband med den kraftiga eldsvåda som ödelade några av gårdarna i Tommarp år 1911.

Även i tvärschaktet mot församlingshemmet fanns det ett par stora stenar. Även dessa stenar har sannolikt haft en funktion som grundstenar till en byggnad. I samband med framrensningen av stenarna påträffades två skärvor av godstypen yngre röd-

Figur 21. Det tjocka lerlagret i tvärschaktet mot församlingshemmet. Sannolikt utgör lerlagret ett lergolv till en äldre byggnad på platsen. Fotot taget från öster. Foto: Lars Jönsson, Malmö Museer.

gods (fnr. 100012 och 100013), en skärva fajans (fnr. 100011), och en skärva yngre vitgods (fnr. 100014). Keramikerna föreföll att ha legat i en grund nedgrävning, eller möjligtvis enbart i matjorden.

I tvärschaktet till församlingshemmet fanns även ett omfattande lager av gul och orange lera. Lagret började ca 4,7 meter från församlingshemmet och sträckte sig i princip fram till de två stora (grund)stenarna i schaktet. Lagret var ca 3,85 meter långt och täckte hela schaktets bredd, dvs. ca 0,8 meter. Det tjocka lerlagret låg ca 0,44 meter under dagens marknivå, och var ca 0,2 meter tjockt. Lagret med lera utgör sannolikt lämningarna av ett lergolv, där den orangefärgade leran kan vara partier av väggar med lerstenar som hamnat på golvet. Lerlagret överlagrades av ett ca 0,1 meter tjockt humöst lager. Över detta låg ett ca 0,1 meter tjockt kalkbrukslager, vilket även överlagrade grundstenarna. Kalkbrukslaget kan vara ett raseringslager. Det kunde tyvärr inte fastställas om grundstenarna i tvärschaktet och lerlagret (golvet) var samtida, dvs. om de har ingått i samma huskonstruktion, eller om stenarna var nedgrävda genom lerlagret.

Stenläggning (A100029)

Ca 3,5 meter från tvärschaktets nordöstra avslut i långschaktet framkom en stenläggning. Den var minst 7 meter lång, och framkom i schaktets längdriktning mot öster. Stenläggningen har sannolikt sträckt sig fram till ett modernt VA-rör, eventuellt något längre österut. Området strax väster om VA-röret schaktades ned till en nivå under röret, och då försvann en del av stenläggningen. Stenläggningen ligger ca 0,7 meter under dagens marknivå, i ett ca 0,8 meter brett schakt. Två något större stenar markerar stenläggningens begränsning västerut. Stenläggningen utgörs av stenar i storlekar ca 0,05-0,20 meter. I stenläggningen

Figur 22. Stenläggning i den östra delen av församlingshemmets trädgård. Fotot taget från väster. Foto: Lars Jönsson, Malmö Museer.

finns delar av medeltida takpannor nedtryckta. Avsikten var att placera fjärrvärmeledningen direkt på stenläggningen, vilket innebär att den förhoppningsvis kommer att bevaras.

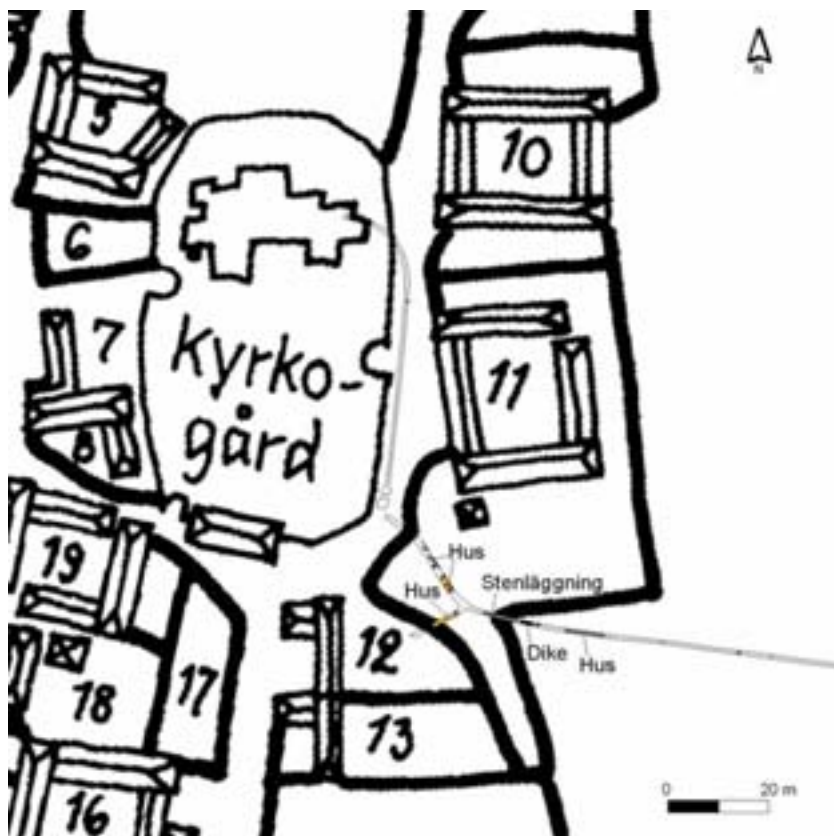
Vilken funktion stenläggningen haft, och i vilken arkeologisk kontext den skall placeras, är oklart. Det är fullt möjligt att det är en gårdsplan (innergård?) som ingår i den medeltida stadsbebyggelsen, men stenläggningen kan dock även vara från tidigmodern tid.

Dike (A100030)

Omedelbart öster om stenläggningen, och delvis under ett modernt VA-rör, framkom ett ca 2,5 meter brett dike. Diket fanns i ett hela schaktets bredd, vilket var 0,8 meter. I samband med rensning av diket framkom en keramikskärva med ljusgrått gods(fnr. 100022). Skärvan var välbränd, med en närmast svart yta på utsidan och mörkgrå på insidan. Det kan vara en skärva av godstypen östersjökeramik, även om det är något osäkert. Kanske skall diket, vilket inte undersöktes närmare, tolkas som en medeltida tomtgräns. Diket kan även utgöra ett parti av den södra gränsen för gårdstomten till gård nr. 11 (se figur 23).

Grop (A100031)

Gropen framkom omedelbart öster om ovannämnda dike (A100030). Endast ca 1 x 0,5 meter av gropen stack ut från den norra schaktkanten. Gropen grävdes inte, och av den anledningen går det inte att datera och funktionsbestämna gropen. Den hade dock en fyllning snarlik det intilliggande diket.

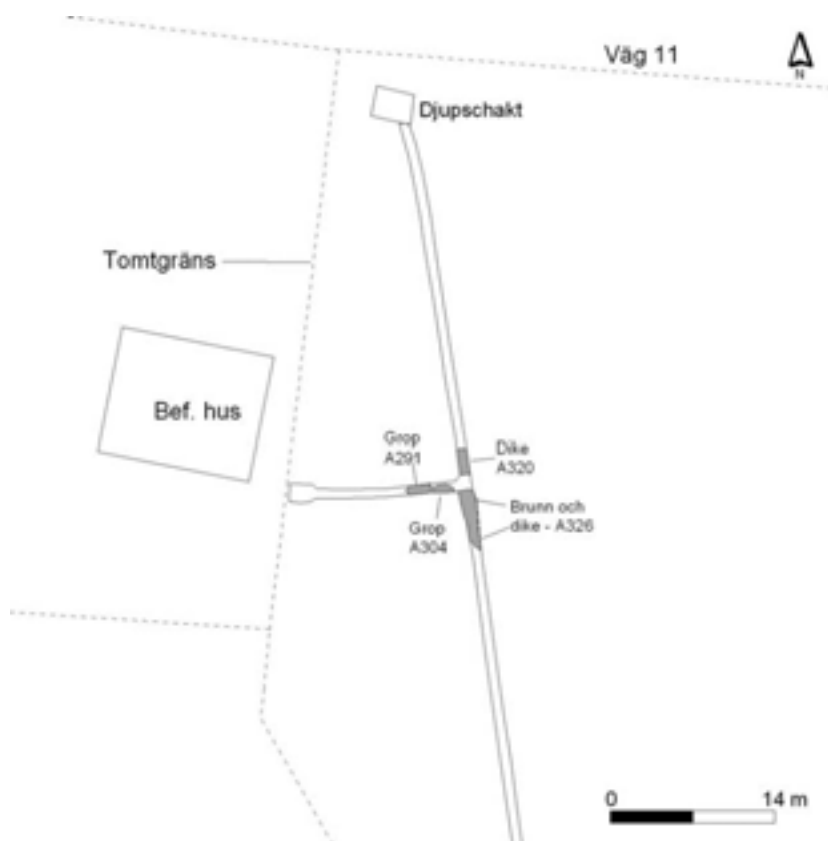

Figur 23. Schaktet i församlingshemmets trädgård inlagd på ett utsnitt av lantmäterikartan från 1795.

Sammanfattning

Hur relationen varit mellan de olika bebyggelse lämningarna i församlingshemmets trädgård är oklart då någon stringentare dokumentation och utgrävning av lämningarna inte medgavs inom ramen för schaktningsövervakningen.. Man kan åtminstone konstatera att lämningarna i området för församlingshemmet härrör från ett flertal bebyggelsefaser, sannolikt även medeltida. Såsom det framgår av lantmäterikartan från 1795 berörde schaktet i församlingshemmets trädgård inga på kartan markerade byggnader. Schaktet var placerat i den södra delen av gårdstomten till gård nr. 11 i Tommarp (se figur 23).

Figur 24. De arkeologiska objekten i schaktet söder om väg 11, 0–50 meter från väg 11.

Söder om väg 11, öster om byn

Med anledning av att fjärrvärmeledningen skulle borraras under väg 11 grävdes ett ca 3,4 x 2,5 meter stort, och ca 1,5 meter djupt, schakt ca tre meter söder om vägen. Matjordstäcket var ca 0,4 meter tjockt, därunder kom moränleran ned till 1,2 meter, vilket följdes av morän med skifferinslag. Inga arkeologiska iakttagelser gjordes i det ca 8 m² stora schaktet.

Först nästan två månader efter att det ovannämnda djupschaktet strax söder om väg 11 grävdes påbörjades det egentliga fjärrvärmeschaktet söder om vägen. Schaktet var generellt ca 0,8 meter brett och 0,8 meter djupt, och utgick från ovannämnda djupschakt. Matjordstjockleken var generellt ca 0,4 meter. Inledningsvis schaktades ca 50 meter mot söder, tills en telekabel och ledningar för jordvärme tillfälligtvis avbröt arbetet.

Figur 25. Två medeltida nedgrävningar i ett tvärschakt söder om väg 11. I förgrunden syns A291. Foto från väster. Foto: Lars Jönsson. Malmö Museer.

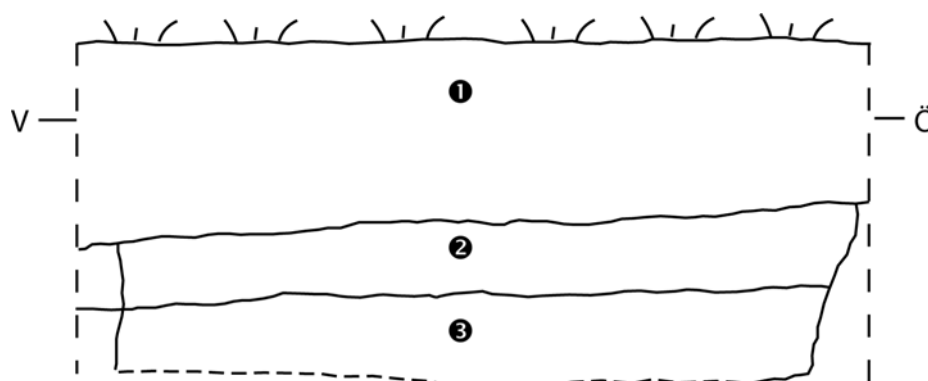
Nedgrävningar (gropar) i tvärschakt

Ca 30 meter från längschaktets början vid väg 11 grävdes ett ca 14,5 meter långt tvärschakt mot väster, in mot närmsta tomtgräns (staket). Mellan ca 10–14 meter från tomtgränsen påträffades två närmast ovala nedgrävningar, vilka inte kunde begränsas i det ca 0,8 meter breda schaktet.

A291 (A1)

Denna nedgrävning var den västligast belägna av de båda nedgrävningarna. Gropen var ca 2,20 meter lång i öst-västlig riktning, och tog upp hela schaktets bredd. Gropen har sannolikt varit rektangulär, och möjligtvis ca 1,9 x 1,6 meter stor. Den förefaller att ha varit sydväst-nordostligt orienterad. Gropen var minst 0,5 meter djup (exkluderat matjordstäcket).

Figur 26. Sektionsritning på A291 (grop). Sektionen ritad mot norr. Lagerbeskrivningar: 1. Matjord. 2. Mörkbrun lerinblandad humus. Övre fyllning i gropen. 3. Mörkgrå, något fett lerinblandad humus med inslag av träkol, tegelkross och djurben. Skala 1:20.

Den västra delen av gropen hade ett skarpt vinklat hörn, medan den östra delen av gropen var något mjukare vinklad i plan. Själva nedgrävningskanten var tydligt rak.

I den västra delen av gropen, överst i den stratigrafiska sekvensen, fanns ett ca 0,7 x 0,6 meter stort, och ca 0,06 meter tjockt, lerlager med inslag av bränd lera, tegelkross och träkol (1). Under lerlagret fanns en mörkbrun, lerinblandad humösa fyllning (2). Nederst, i den delen av gropen som grävdes, fanns en fyllning av mörkgrå, relativt fet siltig humus, med inslag av träkol, tegelkross, lerprickar, småsten och djurben (3). I fyllningen (3) fanns en skärva av godstypen östersjökeramik (fnr. 100005), tre skärvor av godstypen yngre svartgods (fnr. 100006) samt en knapp till en medeltida takpanna (fnr. 100004). I fyllningen (3) fanns även 14 st fragment av djurben (fnr. 100001), såsom en bit rosenkrans från ett hjortdjur, och ett ben från en större fågel, t.ex. gås.

Tolkning och datering

Nedgrävningen tolkades initialt som ett möjligt grophus, men med tanke på den förhållandevis ringa storleken är det sannolikt en annan typ av anläggning. De exceptionellt skarpt vinklade hörnen på gropen, i synnerhet i väster, tyder dock på att den haft en speciell funktion, dock oklart vilken. Fynden av östersjökeramik och yngre svartgods möjliggör en datering av gropen till 1100-1200-tal.

A304 (A2)

Nedgrävningen i den östra delen av tvärschaktet var ca 1,8 meter lång i öst-västlig riktning, och minst 0,68 meter bred. Den var minst 0,4 meter djup. Nedgrävningen är delvis bortgrävd i den södra och norra delen av två stora nedgrävningar (A326 och A320). I den östra delen av nedgrävningen fanns ca 8 st stenar väl samlade. Dessa kan härröra från den stenskodda brunnen (A326), som delvis var grävd genom gropen. I den västra delen

av nedgrävningen fanns ytterligare 4 st stenar. Ganska centralt i gropen fanns en stor klump järnslag (skålla) (fnr. 100002).

Fyllningen utgjordes av mörkgrå, relativt fet siltig humus med inslag av träkol, bränd lera och lerprickar. I fyllningen fanns en skärva av godstypen äldre rödgods (fnr. 100007) och en skärva av godstypen oglaserat rödgods (fnr. 100008).

Tolkning och datering

Med tanke på slaggen kan gropen ha ett samband med någon form av järnhantering. Gropen kan dateras till 1200-1300-tal.

Diken och brunnar i långschakt (0-50 m från väg 11)

A320 (A4)

Ca 28 meter från djupschaktet vid vägen, och strax före tvärschaktet mot väster, framkom ett ca 2,25 meter brett dike, vilket fortsatte ända ned till botten av schaktet. Schaktet var ca 0,8 meter djupt.

Fyllningen i diket utgjordes av mörkbrun, lerinblandad humus. Diket undersöktes inte, men fyllningen föreföll av vara eftermedeltida, dvs. tidigmodern.

A326 (A3)

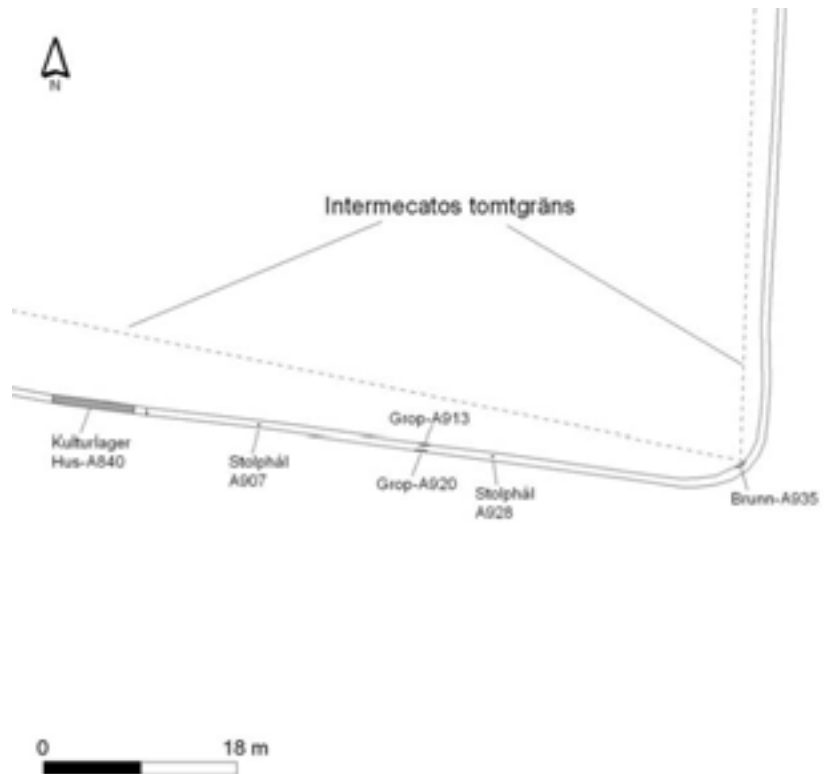
Ca 1,3 meter söder om ovannämnda dike fanns en stor nedgrävning fylld med relativt stora stenar. Nedgrävningens norra kant var placerad exakt där tvärschaktet anslöt till långschaktet. Nedgrävningen utgörs förmodligen av två stora nedgrävningar, sannolikt en brunn i den norra delen, och möjligtvis ett dike i söder. Nedgrävningen (-arna) var totalt ca 5 meter bred, och täckte hela schaktet. De kunde dokumenteras till ett djup av 0,8 meter. Den norra nedgrävningen var fylld med stora stenar, vilket tyder på att det kan ha varit en stenskodd brunn som kollapsat.

Fyllningen i den förmodade brunnen utgjordes av gråbrun, lerinblandad humus. I fyllningen fanns en skärva fajans (fnr. 100010) och två skärvor av godstypen yngre rödgods (fnr. 100009). Keramiken i fyllningen antyder en datering av brunnen till 1600-1700-tal.

Resten av långschaktet (50-160 m från väg 11)

I samband med schaktningen av den övriga delen av det nord-sydliga långschaktet öster om byn gjordes inga arkeologiska iakttagelser. Schaktet var generellt 0,85 meter djupt och 0,8 meter brett, och med en matjordstjocklek på 0,35 meter.

Figur 27. De arkeologiska objekten i fortsättningen av schaktet västerut, från företaget Intermecatos tomtgräns (ca 160 meter från väg 11) till församlingshemmets östra tomtgräns.

Från Intermecatos tomtgräns och västerut

Exakt där långschaktet tvärt svängde mot väster, vid Intermecatos tomtgräns, fanns en brunn (A935). Brunnen syntes tydligt i sektionen in mot Intermecatos tomtgräns, och i botten av det ca en meter djupa schaktet. Tyvärr kunde brunnen inte grävas då schaktet vattenfylldes relativt snabbt i schakthörnet. Vid den okulära besiktningen av brunnen kunde det konstateras att den föreföll ”ålderdomlig”. I schaktets sträckning in mot byn konstaterades även ett par stolphål (A928 och A907) och två gropar (A913 och A920). Dessa grävdes inte, däremot mättes de in med GPS.

Ett medeltida kulturlager (A840-huslämning)

Strax öster om församlingshemmets trädgård framkom ett ganska omfattande kulturlager (A840), ca 7,7 meter långt i schaktets längdriktning och 0,8 meter brett, dvs. schaktes bredd. Detta innebär att ca 6 m² av kulturlagret framkom i schaktet. I samband med schaktningen av lagret konstaterades två ganska omfattande koncentrationer av bränd lera som sträckte sig ut i schaktet från den södra respektive norra schaktkanten. De brända lerlagren låg endast ca 0,5 meter från varandra. Kulturlagret schaktades ned ca 0,8 meter innan någon arkeologisk dokumentation utfördes.

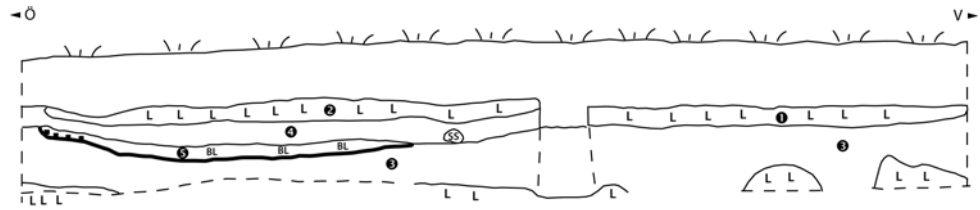
Inför dokumentationen av den södra sektionen framrensades den södra schaktprofilen i en längd av fem meter. Härvid konstaterades att det överst i den stratigrafiska sektionen fanns två lera-

Figur 28. På fotot framgår hur schaktet skar rakt genom ett kulturlager med bebyggelseämningar i form av lergolv och två ugnskonstruktioner. Foto från öster. Foto: Lars Jönsson, Malmö Museer.

ger, vilka var åtskilda av ett ca 0,28 m brett och ca 0,5 meter djupt stolphål. Lerlagren, vilka hade en tjocklek av 0,08–0,10 meter, låg ca 0,3 meter under dagens marknivå. Lerlagren skall förmodligen tolkas som lämningar efter ett, eller två lergolv. Det förmodade stolphålet kan antingen utgöra en del av en vägg mellan två rum, eller ett sekundärt stolphål nedgrävt genom golvet.

Den västra delen av lerlagret, närmast församlingshemmet, låg direkt på ett ca 0,2 meter tjockt kulturlager (mörkgrå siltig humus), vilket i sin tur låg direkt på moränen. I moränen fanns det även antydningar till några nedgrävningar (diken?), vilka kunde observeras i botten av schaktet och delvis i den upprättade sektionen.

Figur 29. Sektionsritning på medeltida huslämning strax öster om församlingshemmet. Sektionen är ritad mot söder. Lagerbeskrivning: 1. Lerinblandad silt. Golv?. 2. Humusinblandad lera. Golv?. 3. Mörkgrå siltig humus. Äldre kulturlager. 4. Mörkbrunt, relativt fett humöst lager med inslag av träkol. 5. Bränd lera med en 1-2 cm tjock sotlins mot botten. Ugnskonstruktion? Skala 1:40.

Den östra delen av lerlagret låg däremot på ett 0,10 meter tjockt lager bestående av mörkbrun relativt fett humus med inslag av träkol. Detta vilade i sin tur på ett ca 0,06 meter tjockt lager av bränd lera. Under den brända leran fanns en ca 0,01–0,02 meter tunn sotlins. Den brända leran låg slutligen på samma kulturlager som observerades i den västra delen av sektionen.

Tolkning och datering

De arkeologiska lämningarna som observerades ca 9–16 meter öster om församlingshemmets tomtgräns är sannolikt lämningar efter en huskonstruktion i åtminstone två faser. Den yngsta fasen utgörs av ett lergolv, medan den äldsta fasen utgörs av två ugnskonstruktioner. Under huset fanns ett äldre kulturlager, vilket sannolikt är från stadens allra äldsta skede.

Mycket tyder på att huset är medeltida, där det nedre kulturlagret eventuellt är tidigmedeltida, dvs. 1000–1100-tal (eller äldre). Sannolikt tillhör huset en bebyggelse som legat i den östra utkanten staden, möjligtvis längst in på en av stadstomterna. Tyvärr förekom inga fynd i lagren, så dateringen är osäker.

Utvärdering

Då merparten av schakten för fjärrvärmeledningarna grävdes omedelbart nordost och öster om den registrerade fornlämningen (RAÄ 25), dvs. den medeltida staden Tommarp, var det viktigt att få information om arkeologiska lämningar kunde iakttagas utanför fornlämningens begränsning. I samband med schaktningsövervakningen påträffades medeltida lämningar i form av gropar, diken, brunnar och stolphål drygt 50 meter öster om bebyggelsen på lantmäterikartan från 1795. I samband med arkeologiska undersökningar på 1960-talet i den östra delen av Tommarp hade medeltida lämningar framkommit på platsen för gårdslägena 9, 10 och 11, vilket då tolkades som att den medeltida stadsbebyggelsen hade haft sin östligaste begränsning ca 50 meter öster om kyrkan. Den under år 2010 utförda undersökningen visar tydligt att den medeltida bebyggelsen, i synnerhet den tidig- och högmedeltida, snarare haft sin begränsning minst 100 meter öster om kyrkan. Detta visar att stadens omfång varit något större än vad man tidigare anat.

Vid undersökningen kunde det också konstateras betydande och omfattande medeltida och tidigmoderna bebyggelseämningar i form av kulturlager, ugnskonstruktioner, lergolv, grund- och syllstenar och stenläggningar sydost om kyrkan, både söder om och inne på gårdstomten till gård nr 11 (se figur 23).

Det som tilldrog sig störst intresse i samband med schaktningsövervakningen var ett parti av en medeltida stenläggning i den nordöstra delen av den medeltida staden. Stenläggningen, vilken var vackert lagd, kan möjligtvis vara en del av en äldre väg strax utanför den medeltida stadsporten, kanske en föregångare till den nuvarande Gladsaxvägen.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att den registrerade fornlämningen, RAÄ 25 i Östra Tommarps socken, har en större utbredning österut än vad som tidigare framgått. Det är därför av största vikt att även kommande exploateringar inom såväl den registrerade fornlämningen som områdena i utkanten av Östra Tommarp står under fortsatt antikvarisk kontroll.

Figur 30. Schakten för fjärrvärmeledningarna i Östra Tommarp, inlagda på lantmäterikartan från 1795.

Referenser

- Andrén, A. 1983. Städer och kungamakt – en studie i Danmarks politiska geografi före 1230. *Scandia, Tidskrift för historisk forskning*. Band 49:1. Lund.
- Anglert, M. 1995. *Kyrkor och Herravälde. Från kristnande till sockenbildning i Skåne*. Lund Studies in Medieval Archaeology 16.
- Brorsson, T. & Jönsson, L. 2005. Tumathorp in South Eastern Scania – a study of an early Medieval town (kungalev). *Lund Archaeological Review Vol. 10. 2004*. Lund.
- Carelli, P. 2001. *En kapitalistisk anda. Kulturella förändringar i 1100-talets Danmark*. Lund Studies in Medieval Archaeology 26. Stockholm.
- Gustavsson, K. u.å. *Byggnader och Miljöer på Österlen. Tommarp*. Rapport Simrishamns kommun.
- Harrison, D. Ett improviserat Korståg på Österlen. *Österlent* Nr. 3. 05. Tidskrift från Nya föreningen för fornminnes- och hembygdsvård i sydöstra Skåne. Simrishamn.
- Jönsson, L. 2001. Premonstratenserklostret i Östra Tommarp. Andrén, A., Ersgård, L. & Wienberg, J.(red.) *Från stad till land. En medeltidsarkeologisk resa tillägnad Hans Andersson*. Lund Studies in Medieval Archaeology 29. Stockholm.
- 2006. Tumathorp – från kunglig ort till klosterstad. Jönsson, L. & Wallebom, U. (red.). *Tommarp och Simrishamn – Österlens medeltida städer*. Utgiven av Nya föreningen för fornminnes- och hembygdsvård i sydöstra Skåne. Simrishamn
 - 2010. *Tommarp – Kunglig produktionsort och klosterstad*. Licentiatavhandling i Historisk arkeologi. Institutionen för arkeologi och antikens historia. Lunds universitet.
- Redin, Lars 1972. Tommarp. *Skånes Hembygdsförbunds Årsbok 1972*. Kristianstad.
- Sturluson, S. (1991-1993). *Nordiska kungasagor I-III*. Övers. K. G. Johansson & M. Malm. Stockholm.
- Thomasson, J. 1998. Dominus terræ Scania. Om den vandrande byn och maktens territorialisering. Larsson, L. & Hårdh, B. (red). *Centrala platser Centrala frågor. Samhällsstrukturen under järnåldern*. En vänbok till Berta Stjernquist. Uppåkrastudier 1. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8°, No 28. Lund.
- Thun, E. 1967. *Medieval Tommarp. Archaeological investigations 1959-1960*. Acta Archaeologica Lundensia series in 8° No 5. Lund.
- Wallin, C. 1955-1962. *Tommarps Urkundsbok 1085-1600 Kloster-Hospitalet-Staden-Socken I 1085-1300*. Stockholm.
- 1975-1976. *Tommarps Urkundsbok 1085-1600 II Kloster-Hospitalet-Staden-Socken 1300-1450*. Tomelilla.
 - 1982. *Tommarps Urkundsbok 1085-1600 III 1450-1535*. Ullstorp.
 - 1988. *Tommarps Urkundsbok 1085-1600 V 1551-1600*. Ullstorp.

Administrativa uppgifter etapp 1

Sydsvensk Arkeologi AB dnr:	100080
Länsstyrelsen i Skåne dnr:	431-11438-10
Datum för beslut:	2010-09-08
Projektnummer:	SA100080
Län:	Skåne
Kommun:	Simrishamn
Socken:	Östra Tommarp
Fastighet:	Tommarp 149:1 m fl
Läge:	Fastighetskartan, blad 2E1a
Koordinatsystem:	RT 90 2,5 gon väst
X koordinat:	6,157,260
Y koordinat:	1,401,108
Höjdsystem:	Rikets
M ö.h.	40
Fältarbetstid:	2010-09-15–2010-10-11
Antal arbetsdagar:	8
Antal arkeologtimmar:	31
Antal maskintimmar :	---
Exploateringsyta:	---
Undersökt yta:	244 m ²
Platschef:	Lars Jönsson
Personal:	Per Sarnäs
Uppdragsgivare:	JHL
Tidigare undersökningar:	---
Fynd:	LUHMnr 320 83
Dokumentationsmaterial:	3 st A3 planritning, intrasisprojekt SA_100080, digitalfo- ton
Kostnader:	48 200 kr
Övrigt:	Löpande räkning

Administrativa uppgifter etapp 2

Sydsvensk Arkeologi AB dnr:	100081
Länsstyrelsen i Skåne dnr:	431-11714-10
Datum för beslut:	2010-09-17
Projektnummer:	SA 100081
Län:	Skåne
Kommun:	Simrishamn
Socken:	Östra Tommarp
Fastighet:	Östra Tommarp 144:1 och 154:1
Läge:	Fastighetskartan, blad 2E1a
Koordinatsystem:	RT 90 2,5 gon väst
X koordinat:	6,157,070
Y koordinat:	1,401,177
Höjdsystem:	Rikets
M ö.h.	40
Fältarbetstid:	2010-11-08–2010-11-18
Antal arbetsdagar:	7
Antal arkeologtimmar:	42
Antal maskintimmar :	---
Exploateringsyta:	---
Undersökt yta:	298 m ²
Platschef:	Lars Jönsson
Personal:	Per Sarnäs
Uppdragsgivare:	Hammenhögs-Stiby kyrkliga samfällighet
Tidigare undersökningar:	---
Fynd:	LUHMnr 320 83
Dokumentationsmaterial:	6 st A3 planritningar, intrasisprojekt SA_100081
Kostnader:	Beräknad: 66 000 kr Faktisk: 62 500 kr

Bilaga 1: fyndlistor

Fynd från Ö Tommarp (SA_100080), etapp 1

Id	Fyndtyp	Fyndnr	Material	Sakord	Antal	Vikt
10001	Sågat ben	1	Ben		1	29
10002	Takpanna	2	Tegel		2	128
10003	Takpanna	3	Tegel		2	193
10004	Takpanna	4	Tegel		1	61
10005	BII:1	5	Keramik	Kärl	1	18
10006	spik	6	Metall	Spik	1	11
10007	Glimmerskiffer	7	Bergart		1	2
10008	Slipsten	8	Bergart		1	119
10009	spik	9	Metall	Spik	2	9
10010	Östersjökeramik	10	Keramik	Kruka	1	22
10011	Östersjö	11	Keramik	Kruka	1	8
10012	Yngre svartgods	12	Keramik	Kärl	1	8
10013	Spik, hästkosöm	13	Metall	Spik	2	18
10014	spik	14	Metall	Spik	4	25
10015	Spik	15	Metall	Spik	2	19
10016	Järnnål	16	Metall	Nål	1	6
10017	Bronsbleck	17	Metall	Bronsklipp	1	1

Fynd från Ö Tommarp värmeledning (SA_100081), etapp 2

Id	Fyndtyp	Fyndnr	Material	Sakord	Antal	Vikt
100001	Djurben	1	Ben	Avfall	14	269
100002	Slagg	2	Metall	Slagg	1	527
100003	Lädersko	3	Läder		1	31
100004	Taktegel	4	Tegel		1	63
100005	All	5	Keramik	Kruka	1	6
100006	BI:1	6	Keramik	Kruka	3	34
100007	BII:1	7	Keramik	Kruka	1	2
100008	BII:3	8	Keramik	Kärl	1	1
100009	BII:4	9	Keramik	Kärl	2	4
100010	Fajans	10	Fajans		1	1
100011	Fajans	11	Fajans		1	2
100012	BII:4	12	Keramik	Kruka	1	4
100013	BII:4	13	Keramik	Fat	1	75
100014	BIII	14	Keramik	Kruka	3	67
100015	BIII	15	Keramik	Fat	1	33
100016	Glasflaska	16	Glas		3	83
100017	Glasflaska	17	Glas		1	18
100018	Stengods	18	Keramik	Kruka	1	12
100019	BII:4	19	Keramik	Fat	1	50
100020	BII:4	20	Keramik	Kruka	1	134
100021	Djurben	21	Ben	Avfall	2	2
100022	All	22	Keramik	Kruka	1	14

Bilaga 2: bilder

Överst: Utläggning av fjärrvärmeledning söder om riksväg 11. Foto från söder. Foto: Lars Jönsson, Malmö Museer.
Nederst: Schaktning genom östra delen av Bygatan och församlingshemmets trädgård..

Sydsvensk Arkeologi AB

Rapporter 2011

1. Södervidinge kyrkogård - Södervidinge sn, FU 2010, Bertil Helgesson
2. Nytt golv i Östraby kyrka, Östrabys sn, FU 2011, Jan Kockum
3. Ny belysning, Gamla staden 8:1 i Helsingborg, Helsingborg, FU 2010, Jan Kockum
4. Balsby 23:1 & 29:2, Nosaby sn, FU 2010, Anders Edring

